

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

Επιβλέπων Καθηγητής: Μπέτσας Ιωάννης

Τίτλος Εργασίας:

Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή στις αρχές του 20ου αιώνα.

Φοιτητής: Παπαγιαννίδης Ιωάννης (Α.Μ. 1007)

Φλώρινα, Ιανουάριος 2023

Στους γονείς μου...

Πίνακας Περιεχομένων

<u>Περίληψη:</u>	<u>5</u>
<u>Abstract:</u>	<u>5</u>
<u>Ευχαριστίες:</u>	<u>6</u>
<u>Εισαγωγή:</u>	<u>7</u>
<u>1. Το εκπαιδευτικό πλαίσιο της περιόδου 5. Νόμος ΒΤΜΘ΄ 1895 και τα Νομοσχέδια του 1899</u>	<u>9</u>
<u>1.1 Εισαγωγικά Στοιχεία</u>	<u>9</u>
<u>1.1.1 Παρουσίαση του ΒΤΜΘ΄ του 1895</u>	<u>9</u>
<u>1.1.2 Κριτική Θεώρηση του Νόμου</u>	<u>11</u>
<u>1.1.3 Παρουσίαση των Νομοσχεδίων του 1899</u>	<u>12</u>
<u>1.1.4 Κριτική Θεώρηση:</u>	<u>13</u>
<u>1.2 Το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού</u>	<u>14</u>
<u>1.3 Δομικά στοιχεία της πρότασης του εκπαιδευτικού δημοτικισμού</u>	<u>15</u>
<u>1.4 Τα στάδια εξέλιξης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης</u>	<u>16</u>
<u>1.5 Η ίδρυση της Εκπαιδευτικής Επιτροπής</u>	<u>16</u>
<u>1.6 Οι μεταρρυθμίσεις του 20ου αιώνα</u>	<u>18</u>
<u>1.6.1 Οι μεταρρυθμίσεις 1913-1917</u>	<u>18</u>
<u>1.6.2 Η μεταρρύθμιση του 1929</u>	<u>21</u>
<u>1.6.3 Παρουσίαση</u>	<u>23</u>
<u>1.6.4 Κριτική Θεώρηση</u>	<u>25</u>
<u>2. Η Ριζάρειος και η λειτουργία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης</u>	<u>28</u>
<u>2.1 Η ιστορία των αδελφών Ριζάρη</u>	<u>30</u>
<u>2.2 Οι κανονισμοί της Σχολής</u>	<u>32</u>
<u>2.3 Η έναρξη της λειτουργίας της Σχολής</u>	<u>34</u>
<u>2.4 Οι μεταρρυθμίσεις του Υπουργού Ευταξία έως το 1911</u>	<u>35</u>
<u>2.5 Αναδιοργάνωση της Σχολής κατά τα έτη 1911 – 1919</u>	<u>36</u>
<u>2.6 Η Ριζάρειος από το 1920 μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο</u>	<u>37</u>
<u>2.7 Η επιτυχία που σημείωσε η Ριζάρειος και η προσφορά της στην Εκπαίδευση</u>	<u>39</u>
<u>3. Ιστορικό πλαίσιο: 1844 – 1900 (Κληροδότημα/ συνθήκες λειτουργίας)</u>	<u>42</u>
<u>3.1 Η τοποθεσία της Σχολής</u>	<u>42</u>
<u>3.2 Η αρχιτεκτονική του κτιρίου</u>	<u>42</u>
<u>3.3 Ο περιβάλλον χώρος</u>	<u>43</u>
<u>4. Η Ριζάρειος Σχολή την περίοδο 1919 – 1969</u>	<u>44</u>
<u>4.1 Το Ιεροδιδασκαλείο</u>	<u>44</u>
<u>4.1.1 Το Ιερατικό Φροντιστήριο</u>	<u>44</u>
<u>4.1.2 Οι μαθητές της Ριζαρείου την περίοδο 1919 – 1963</u>	<u>45</u>
<u>4.1.3 Τα οικονομικά της Σχολής</u>	<u>46</u>
<u>4.1.4 Η εκλογή νέου διευθυντή</u>	<u>47</u>
<u>4.1.5 Τα οικονομικά της Σχολής</u>	<u>49</u>
<u>4.2 Η κατάργηση του Ιεροδιδασκαλείου</u>	<u>50</u>

<u>4.3 Η Ριζάρειος Σχολή μετατρέπεται και πάλι σε Ιερατική Σχολή</u>	<u>50</u>
<u>4.4 Τα Ιερατικά Φροντιστήρια</u>	<u>51</u>
<u>4.5 Αγορά νέου οικοπέδου και αναστολή της λειτουργίας της σχολής</u>	<u>52</u>
<u>4.5.1 Προσπάθεια του Συμβουλίου για εκκένωση του Κτιρίου</u>	<u>53</u>
<u>4.5.2 Η οικονομική Πολιτική του Συμβουλίου</u>	<u>53</u>
<u>4.5.3 Σύσταση Ανώτερου Εκκλησιαστικού Φροντιστηρίου</u>	<u>54</u>
<u>5. Απόφοιτοι της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής</u>	<u>59</u>
<u>5.1 Κατάσταση επιφανών αποφοίτων του Ιδρύματος</u>	<u>63</u>
<u>6. Η Ριζάρειος Χειροτεχνική Σχολή (τέλη 20ου – αρχές 21ου αιώνα</u>	<u>66</u>
<u>Συμπεράσματα:</u>	<u>69</u>
<u>Βιβλιογραφία:</u>	<u>70</u>

Περίληψη:

Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης για υψηλόβαθμα εκκλησιαστικά στελέχη, καθώς από την έναρξη της λειτουργίας και παρόλα τα εμπόδια και τις πολιτικές εξελίξεις αποτέλεσε ένα πνευματικό στίβο. Στο επίκεντρο των εξελίξεων βρίσκεται η παιδεία του Ελληνισμού και η εξέλιξη της καθαρεύουσας γλώσσας. Μετά το 1899, τέθηκε το θέμα της πορείας και της εξέλιξης των Θεολογικών Σχολών και των Ανώτατων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών. Αντίστοιχα, η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή δεν θα μπορούσε να μείνει έξω από όλες τις πολιτικές και γλωσσικές εξελίξεις, μέχρι και το 1963. Για την κατανόηση της πορείας της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης υπάρχουν καταχωρημένες και όλες οι αντίστοιχες ιστορικές εξελίξεις και μεταρρυθμίσεις. Η εκπαίδευση στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, καθώς και στις εκκλησιαστικές Σχολές, αναζητούσε τρόπους για την καλύτερη μόρφωση των μαθητών τους μέχρι και τη στιγμή της χειροτονίας τους.

Abstract:

Rizarios Church School was the starting point for high-ranking ecclesiastical officials, since the beginning of its operation and despite the obstacles and political developments, it became a spiritual arena. At the center of the developments is the education of Hellenism and the evolution of the “clean” language. After 1899, the issue of the course and development of the Theological Schools and the Higher Ecclesiastical Academies was raised. Accordingly, the Rizarios Church School could not stay out of all the political and linguistic developments, until 1963. For the understanding of the course of ecclesiastical education, all the corresponding historical developments and reforms are also registered. The education in the Rizarios Church School, as well as in the Ecclesiastical Schools, was looking for ways to better educate their students up to the moment of their ordination.

Ευχαριστίες:

Στα πλαίσια της διεκπεραίωσης της διπλωματικής μου εργασίας στα πλαίσια της ολοκλήρωσης του μεταπτυχιακού μου διπλώματος, θα ήθελα να αναφερθώ στη βοήθεια ορισμένων ανθρώπων, όπου δίχως αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί με επιτυχία. Αρχικά, θα ήθελα με κάθε ειλικρίνεια να ευχαριστήσω τον υπεύθυνο καθηγητή μου κ. Μπέτσα Ιωάννη. Με την καθοδήγησή του, τις συμβουλές του, τις άμεσες απαντήσεις στα ερωτήματα και τους προβληματισμούς μου, στάθηκε ο κύριος και πιο σημαντικός αρωγός σε όλη τη διαδρομή μου. Ο ίδιος, στάθηκε δίπλα μου καθ' όλη τη διάρκεια της διεκπεραίωσης της διπλωματικής εργασίας, η οποία έφτασε τελικά με επιτυχία στην ολοκλήρωσή της. Τέλος, δεν θα μπορούσα να παραλείψω και να μην αναφερθώ στο φιλικό και οικογενειακό μου περιβάλλον, οι οποίοι με την ψυχολογική και ουσιαστική στήριξή τους με βοήθησαν να ανταπεξέλθω στις απαιτήσεις της μεταπτυχιακής μου διπλωματικής εργασίας.

Εισαγωγή:

Η έρευνα της παρούσας εργασίας στράφηκε κυρίως προς την ίδρυση της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, όπως όριζε η διαθήκη των αδελφών Ριζάρη, την έναρξη και τη λειτουργία της, τον Κανονισμό της, τα διδασκόμενα μαθήματα, τους διδάσκοντες και τους αποφοίτους της, όπως και την ανοικοδόμηση της Σχολής στα νέα κτίρια. Αντικείμενο μελέτης στάθηκε ακόμα και ο προαύλιος χώρος. Ο καθηγητής της Σχολής και γεωπόνος Κωνσταντίνος Αντωνιάδης, ανέλαβε τη διαμόρφωση του κτήματος της Σχολής, πάνω στο οποίο έγιναν σταδιακά δενδροφυτεύσεις, με σκοπό τη διαμόρφωση του σε ένα όμορφο τοπίο, το οποίο θα εμπνέει τους μαθητές και θα είναι εναρμονισμένο με τον υπόλοιπο χώρο και το πνεύμα που πρέσβευε η Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή. Στοιχείο αναφοράς δεν θα μπορούσε να μην είναι η μεγάλη προσφορά της Ριζαρείου στην εκπαίδευση, αλλά και στην Εκκλησία, αφού οι απόφοιτοι της κρίθηκαν άξιοι για τον κλήρο. Για την πλήρη κατανόηση όλων των παραπάνω ιστορικών πληροφοριών, κρίθηκε αναγκαίο να πραγματοποιηθεί μία εκτενής αναφορά στην παρούσα διπλωματική εργασία σε πληροφορίες για την εκπαίδευση και τις μεταρρυθμίσεις επάνω στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που μελετάται, δηλαδή από το 1844 έως και το 1963. Πολύ σημαντικές πληροφορίες, πέρα από την υπόλοιπη βιβλιογραφία, η οποία παρατίθεται στο τέλος της παρούσας εργασίας, εντοπίζονται και στα έγγραφα του Γεράσιμου Κονιδάρη και Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, τα οποία και αξιοποιήθηκαν στον μέγιστο βαθμό. Υπάρχει συνοπτική αναφορά και στις Σχολές που πρόσφεραν εκκλησιαστική εκπαίδευση κατά την εποχή εκείνη, καθώς και πιο συγκεκριμένα στην εκκλησιαστική σχολή του Πόρου, η οποία αποτέλεσε την πρώτη εκκλησιαστική σχολή στην Ελλάδα. Για την κατανόηση της πορείας της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, κρίθηκε αναγκαίο να αναφερθεί με λεπτομέρεια στην αρχή η παρουσίαση του Ν. ΒΤΜΘ του 1899, η παρουσίαση των Νομοσχεδίων του 1899, το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού με τα δομικά στοιχεία της πρότασής του, τα στάδια της εξέλιξης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Στη συνέχεια λαμβάνουν χώρα οι μεταρρυθμίσεις του 1813 – 1917 και η μεταρρύθμιση του 1929. Μετά την παροχή των συγκεκριμένων πληροφοριών παρουσιάζονται η ιστορία των Ριζάρη, οι κανονισμοί και η έναρξη της λειτουργίας της Σχολής, οι μεταρρυθμίσεις του Υπουργού Ευταξία έως το 1911, η αναδιοργάνωση

της Σχολής κατά τα έτη 1911 – 1919, η Ριζάρειος από το 1920 μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η προσφορά της στην εκπαίδευση, η Ριζάρειος κατά το 1944 – 1963, οι μαθητές της Σχολής, τα οικονομικά στοιχεία και η κατάσταση των αποφοίτων της.

1. Το εκπαιδευτικό πλαίσιο της περιόδου. Νόμος ΒΤΜΘ΄ 1895 και τα Νομοσχέδια του 1899

1.1 Εισαγωγικά Στοιχεία

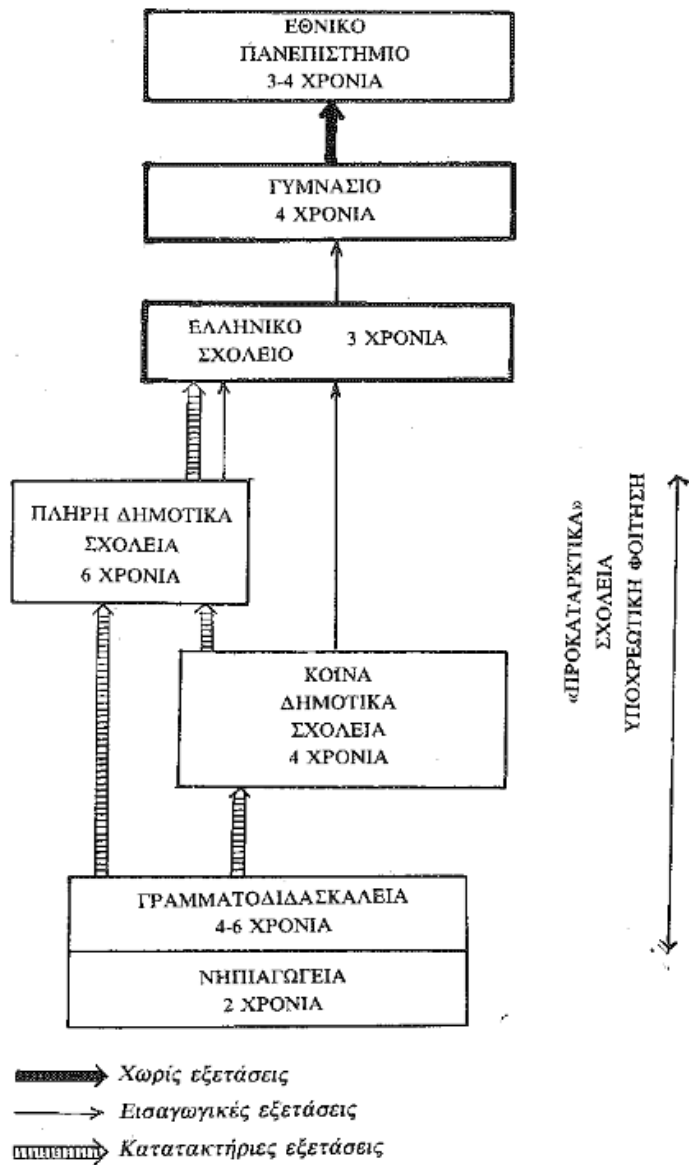
Ο πρώτος εκπρόσωπος της αστικής τάξης στην Ελλάδα, ο Χαρίλαος Τρικούπης, ανέλαβε να θεσμοθετήσει ένα αστικό κράτος - ένα κράτος δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό, προϋποθέτονταν αστικές μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση, δηλαδή στους θεσμούς του κοινωνικού εποικοδομήματος, μπαίνοντας στο προσκήνιο το ζήτημα της μεταρρύθμισης του εκπαιδευτικού συστήματος με στροφή στην τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση. Έγινε τα χρόνια αυτά λοιπόν μία προσπάθεια άρσης των δυσλειτουργιών της εκπαίδευσης, ώστε να συμβαδίζει με τις κοινωνικές αλλαγές και να τονιστεί η κυριαρχία των μικροαστικών επαγγελμάτων. Την στήριξή του για την επαγγελματική εκπαίδευση εκφράζει ο Υπουργός Παιδείας Χριστόπουλος, ιδρύοντας 6 ναυτικά σχολεία, ενώ ο γενικός κλασικιστικός προσανατολισμός παραμένει ο ίδιος, με μία μάλιστα αύξηση ωρών στα θεωρητικά μαθήματα.

Την τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι αιτούνται την μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, σε μία εποχή η οποία χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες για θεμελίωση της αστικής κοινωνίας, όπως και από την εμφάνιση του κινήματος του δημοτικισμού. Το 1883, έπειτα από έλεγχο σε δημοτικά σχολεία από 14 ειδικούς επιθεωρητές του Υπουργείου Παιδείας και τις διαπιστώσεις που προέκυψαν, έγινε ιδιαίτερα έντονο το αίτημα για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Πριν τον νόμο ΒΤΜΘ΄ του 1895, το πιο σημαντικό γεγονός είναι η σύνταξη για πρώτη φορά του ωρολογίου προγράμματος στο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο Αρρένων στο διάταγμα του 1894.

1.1.1 Παρουσίαση του ΒΤΜΘ΄ του 1895

Με Υπουργό Παιδείας του Δ. Πετρίδη, το διάταγμα της 30ης Απριλίου 1896 και τον Ν. 1895 διαμορφώνεται το εκπαιδευτικό σύστημα, όπως παρατηρείται παρακάτω (Μυλωνάς, 1982):

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Τα γραμματοδιδασκαλεία, όπως αυτά αναφέρονται και στο παραπάνω διάγραμμα, είναι τα κατώτερα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς σε αυτά διδάσκουν δάσκαλοι με μειωμένα προσόντα, ιδρύονται στις περιπτώσεις όπου είτε από έλλειψη πόρων είτε από έλλειψη μαθητών είναι αδύνατη η λειτουργία των δημοτικών σχολείων. Στον παρόντα νόμο, τα δημοτικά σχολεία ονομάζονται <<προκαταρκτικά σχολεία>> και χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, στα πλήρη δημοτικά

σχολεία και στα κοινά δημοτικά σχολεία, όπου η φοίτηση, όπως και στα γραμματοδιδασκαλεία, είναι υποχρεωτική. Επιπλέον, σε ορισμένα άρθρα του Ν. ΒΤΜΘ', αναφέρεται και η εκπαίδευση των κοριτσιών σε ξεχωριστά σχολεία, όπου συγκεντρώνονται ως προς το δυναμικό 25 κορίτσια. Το ακαδημαϊκό πρόγραμμα θα είναι το ίδιο με των αγοριών με κάποια επιπρόσθετα μαθήματα όπως αυτά της ραπτικής, κοπτικής και της οικιακής. Επιπρόσθετα, με τον παρόντα νόμο, καθιερώνεται ο θεσμός του επιθεωρητή με καθοδηγητικά, διοικητικά και εποπτικά καθήκοντα (Δημαράς, 1974).

1.1.2 Κριτική Θεώρηση του Νόμου

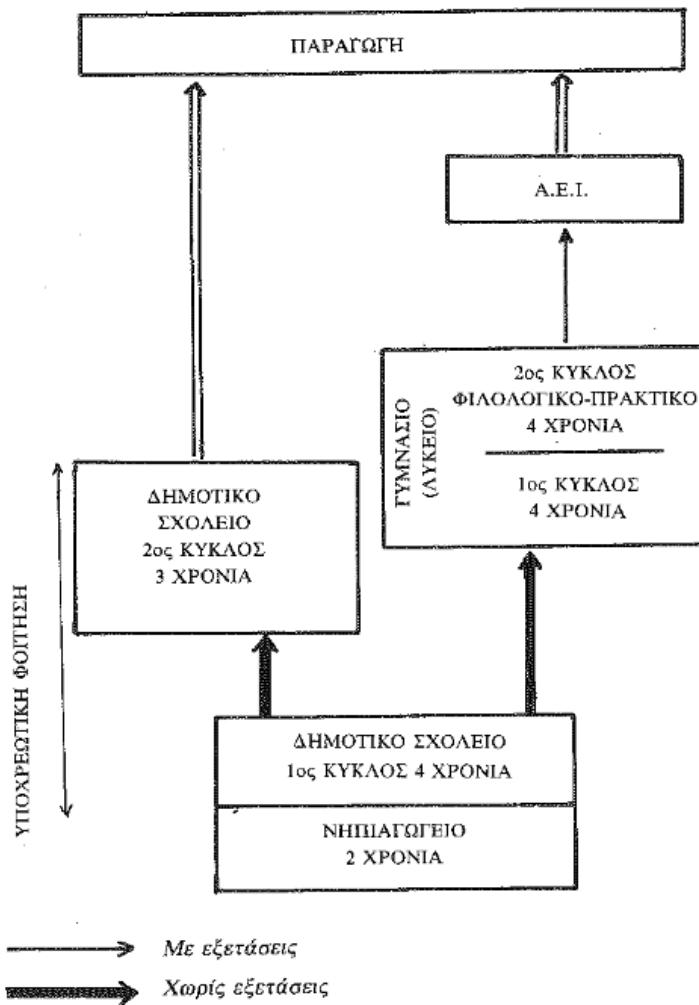
Με τον Ν. ΒΤΜΘ του 1895 και τη νέα διάρθρωση του σχολικού συστήματος, διατηρείται το <<μονοδιάστατο>> των διαταγμάτων των ετών 1834/36/37 και η σχολική πορεία των μαθημάτων παραμένει η εξής: Νηπιαγωγείο - Δημοτικό - Ελληνικό - Γυμνάσιο - Πανεπιστήμιο. Η νέα σχολική δομή παρόλα αυτά, δεν διατηρεί τον φιλελευθερισμό στην κάθετη εκπαιδευτική κινητικότητα των μαθητών, καθώς με την εισαγωγή των εισαγωγικών εξετάσεων για τη μεταπήδηση από το Δημοτικό, τίθενται φραγμοί στην εκπαιδευτική κινητικότητα των μαθητών. Κατά τη διαμόρφωση της νέας διάρθρωσης, δόθηκε έμφαση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, συγκριτικά με τη δευτεροβάθμια, όπου οι βουνοί είχαν επικεντρώσει την πολιτική τους. Η νέα εκπαιδευτική διάρθρωση επηρεάστηκε σαφώς από τον αναλφαβητισμό και την υπέρ εκπαίδευση που επικρατούσαν τις τελευταίες δεκαετίες στην εκπαίδευση, απευθύνονταν στις λαϊκές μάζες και στις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες της χώρας, όπως ρύθμιζε και η εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια. Κυρίως αναφέρονταν στον αγροτικό πληθυσμό, που έμενε εκτός φοίτησης, εξαιτίας κοινωνικών λόγων, ενώ αρνητική εξέλιξη επιπλέον είχε η διαβάθμιση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με το διαβαθμισμένο διδακτικό προσωπικό, όπως και οι γεωγραφικοί/εξεταστικοί περιορισμοί για την εκπαιδευτική κινητικότητα των μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Έτσι, αποτέλεσμα των παραπάνω είναι οι μαθητές οι οποίοι έμεναν στις μεγάλες πόλεις, να καταφέρνουν να φτάσουν στις ανώτατες βαθμίδες εκπαίδευσης πράγμα το οποίο συντελεί στις κοινωνικές και

γεωγραφικές ανισότητες που αντανakλούσαν στη νέα σχολική δομή. Παρόλα αυτά, θετικό στοιχείο του νόμου είναι η ίδρυση των Νηπιαγωγείων, έστω και από ιδιώτες, και ο στόχος που τέθηκε για τη διδασκαλία χρήσιμων και στοιχειωδών γνώσεων, όπως αυτό αναφέρεται στο άρθρο 1 του Ν. ΒΤΜΘ του 1895. Δημιουργείται αρχικά το όραμα για μία αστική οπτική γωνία, ενώ σε δεύτερη φάση, το 1896, διακρίνεται μέσα από το σχολικό πρόγραμμα, η πρόθεση για την προετοιμασία της ένταξης των μαθητών στην κοινωνία, η προετοιμασία τους για τη ζωή, η ενίσχυση της αντίληψης τους για το σχολείο και όλα τα παραπάνω διαφαίνονται μέσα από τα μαθήματα της κτηνοτροφίας, γεωργίας, ιστορίας, χημείας, βιομηχανίας, φυσικής, υγιεινής, όπως και τα μαθήματα στα σχολεία θηλέων του κεντήματος και της ραπτικής. Ένα επιπρόσθετο σημαντικό στοιχείο του Ν. ΒΤΜΘ' είναι η υποχρεωτική φοίτηση στα προκαταρκτικά σχόλια, χωρίς να προβλέπονται κυρώσεις. Με τον παρόντα νόμο, και ως και το 1929, καθιερώθηκε ο πιο βασικός αυταρχικός και εξουσιαστικός φορέας ελέγχου, αυτός του επιθεωρητή. Την πολιτική αυτή καυτηριάζει ο Υπουργός Παιδείας Μομφεράτος, από το 1899, ο οποίος και εννιά δεκαετίες αργότερα δικαιώνεται ιστορικά, καθώς καταργείται ο θεσμός του επιθεωρητή, τον οποίο και αντικαθιστά ο σχολικός σύμβουλος. Ο Ν. ΒΤΜΘ' του 1895 θα παραμείνει πλέον, ελάχιστων διαφοροποιήσεων, αναλλοίωτος ως και το 1929 (Ευαγγελόπουλος, 1984).

1.1.3 Παρουσίαση των Νομοσχεδίων του 1899

Υπό την κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη και του Υπουργού Παιδείας Α. Ευταξία, υποβάλλεται στη Βουλή το νομοσχέδιο <<περί δημοτικής εκπαίδευσης>> και η δομή του σχολικού συστήματος διαμορφώνεται ως εξής (Δημαράς, 1974):

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Στόχος των νομοσχεδίων ήταν να γίνει υποχρεωτική και να γενικευτεί η δημοτική εκπαίδευση σε όλη την Ελλάδα, καθώς και στις περιπτώσεις που τα παιδιά δεν θα πήγαιναν σχολείο, να επιβάλλονται κυρώσεις στους γονείς τους. Προτείνεται επιπλέον η αντικατάσταση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από την καθαρεύουσα. Τα νομοσχέδια του 1899 πραγματεύονται το πρόβλημα της εκπαίδευσης των γυναικών, καθώς προτείνεται και η ίδρυση διδασκαλείων θηλέων, όπως επίσης και επισημαίνεται η ανάγκη της μόρφωσης των εκπαιδευτικών (Ευαγγελόπουλος, 1984).

1.1.4 Κριτική Θεώρηση:

Η νέα σχολική δομή, όπως παρουσιάστηκε στο παραπάνω διάγραμμα,

καταργεί την πρωτοβάθμια εκπαίδευση του Ν. ΒΤΜΘ΄/ 1895, καθώς καθιερώνεται ένα ενιαίο πρόγραμμα μαθημάτων για τα δημοτικά σχολεία όλης της Ελλάδας, με στόχο τη γενίκευση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Όπως αναφέρει και ο Δημαράς (1974), η διαφοροποίηση με το παρελθόν (1834 και 1895) έγκειται στο γεγονός πως οι μαθητές πλέον κατά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν προετοιμάζονται μονάχα για την επόμενη βαθμίδα, αλλά και για τη ζωή, από κοινωνικής και οικονομικής απόψεως. Έτσι, στόχος των νομοσχεδίων, είναι να προσαρμοστούν στις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις (Φραγκουδάκη, 1977). Ο Γληνός θα αναγνωρίσει τη συμβολή των νομοσχεδίων του 1899 για τη μελέτη των εκπαιδευτικών ζητημάτων, ασκώντας όμως κριτική για τη διάκριση του σχολείου σε δύο κύκλους, που καταργεί με αυτό τον τρόπο την ισοπολιτεία των Ελλήνων. Τα νομοσχέδια δέχονται την επιδοκμασία και του Δελμούζου, που θεωρεί πως με τον τρόπο αυτό εκσυγχρονίζεται η εκπαίδευση και ικανοποιούνται οι πρακτικές ανάγκες του λαού. Η νέα σχολική δομή στοχεύει στην επταετή πρωτοβάθμια εκπαίδευση των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, οκταετή (4+4) εκπαίδευση στα μικρομεσαία στρώματα και πλήρη δευτεροβάθμια (8) και τριτοβάθμια στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Είναι επιπλέον η πρώτη φορά, από το 1834 και έπειτα, που τα γαλλογερμανικά πρότυπα δεν λαμβάνονται υπόψη για τη διάρθρωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Αντίθετα, λαμβάνονται υπόψη τα σκανδιναβικά πρότυπα, για τον μη διαχωρισμό της θεωρητικής από την πρακτική εκπαίδευση. Τη μεγαλύτερη αντίδραση βέβαια προκαλεί η αντικατάσταση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από την νεοελληνική και όπως μας πληροφορεί και η Φραγκουδάκη, λόγω της κρίσης στην οποία βρισκόταν η ελληνική κοινωνία εκείνη την εποχή, τα περισσότερα από τα νομοσχέδια του 1899, δεν ψηφίστηκαν τελικά (Φραγκουδάκη, 1977).

1.2 Το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1910 έως και το 1930 αποκρυσταλλώνεται το αίτημα για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα, αποκτώντας σαφή περιγράμματα. Πρόκειται για δύο προτάσεις, αυτή της γλωσσοεκπαιδευτικής και αυτή της παιδαγωγικής. Αρχικά, όσον αφορά το θέμα της χρήσης της δημοτικής γλώσσας, αυτή ισοδυναμεί με έναν ριζικό ιδεολογικό αναπροσανατολισμό και

εμπεριέχει μία νέα φιλοσοφία. Σε ό,τι αφορά την παιδαγωγική διάσταση, αυτή προσδιορίζεται από τη νέα αντίληψη που εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του Νέου Σχολείου, δίνοντας έμφαση στον παιδοκεντρικό χαρακτήρα της μάθησης και της διδασκαλίας. Μπορούμε να ισχυριστούμε, πως μέσα σε ένα κλίμα πολιτικού ριζοσπαστισμού των Φιλελεύθερων, θεσμοθετήθηκε η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας το 1917 (Κονιδάρης, 1969). Για τους εκπαιδευτικούς δημοτικιστές, υπήρξε αυτονόητη προϋπόθεση πως μονάχα με την επίλυση του γλωσσικού ζητήματος, θα επέρχονταν και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Με την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, ο προσανατολισμός πλέον μετατρέπεται από παρελθοντικός σε παροντικός, με συνέπεια την τροποποίηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων, και κατά συνέπεια, και των σχολικών βιβλίων.

1.3 Δομικά στοιχεία της πρότασης του εκπαιδευτικού δημοτικισμού

Η διαφορά αρχικά του Αναλυτικού Προγράμματος της νέας πρότασης διαφέρει ριζικά από το μέχρι τότε σε ισχύ Αναλυτικό Πρόγραμμα, ως προς τη βάση του, που πλέον είναι ο νέος ελληνισμός και ως προς την προοπτική του, που σε αντίθεση με πριν είναι πλέον παροντική και όχι παρελθοντική, με στροφή στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Κάθε μεταβολή φυσικά στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, έχει και το αντίστοιχο αντίκτυπο και στον τομέα των σχολικών βιβλίων, καθώς όπως και τώρα σε μία τόσο μεγάλη αλλαγή, αλλάζει το κέντρο βάρους και οι προτεραιότητες. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η πρόταση των εκπαιδευτικών δημοτικιστών, στηρίζεται στον παιδοκεντρικό χαρακτήρα της μάθησης. Με τον παιδοκεντρικό χαρακτήρα, αναφερόμαστε στον περιορισμό του εκπαιδευτικού, κυρίως σε έναν συντονιστικό ρόλο, πράγμα που συνεπάγεται με την ενεργητική στάση του παιδιού στη διδασκαλία. Επιπλέον, μέσα και από τεκμήρια που έχουμε από την εργασία του Δελμούζου στον Βόλο, παρατηρούμε την ατμόσφαιρα που επικρατεί στο σχολείο, όπου συμβαίνει μία ανατοποθέτηση στη σχέση ανάμεσα εκπαιδευτικού και μαθητή, ενώ το σχολικό κλίμα συμπεριλαμβάνει πλέον και τη σχολική ζωή, πέρα από την σχολική τάξη (Κονιδάρης, 1969).

1.4 Τα στάδια εξέλιξης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης

Το ζήτημα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, από της αρχές του 20ου αιώνα μέχρι και τις μέρες μας, συμπορεύεται με εξελίξεις και γεγονότα που ουσιαστικά άλλαξαν την ελληνική κοινωνία. Αρχικά, για κάθε πρόταση εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, καθοριστικό ρόλο παίζει η εκπαιδευτική πραγματικότητα, καθώς η κάθε μεταρρύθμιση αποτελεί υπέρβασή της. Επιπλέον, ουσιαστικά με την εμφάνιση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1910, διαμορφώνεται και το αίτημα της μεταρρύθμισης (Κονιδάρης, 1969).

1.5 Η ίδρυση της Εκπαιδευτικής Επιτροπής

Κατά το έτος 1916, κατά τη διάρκεια ενός περιπάτου του Βενιζέλου με τους Γληνό, Τριανταφυλλίδη και Δελμούζο, ο ίδιος τους ενθάρρυνε για την συγγραφή βιβλίων στη δημοτική γλώσσα, καθώς ο ίδιος προετοίμαζε μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση. Πράγματι, χορηγήθηκε για τους τρεις τους χρηματικό ποσό μέσω ομόλογων στην Εθνική Τράπεζα, μέσα από πρόταση της Μέλπω Λογοθέτη – Μερλιέ και κατάθεση του βουλευτή Αθανασάκη με συγκατάθεση από τον Βενιζέλο. Έπειτα οι τρεις τους σχημάτισαν την Εκπαιδευτική Επιτροπή (ΕΕ), όπως επιβεβαιώνει και ο Γάτος (1965).

Η Εκπαιδευτική Επιτροπή απηύθυνε τον προγραμματισμό της με ένα χειρόγραφο γράμμα πέντε σελίδων για το 1917 – 1028, όπου εν συντομία ανέφερε: Η παιδεία, με σκοπό το όφελος του κράτους, πρέπει να βασίζεται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής, κάτι που δεν συμβαίνει μέχρι τώρα. Αν και τα θεμέλιά της είναι κούφια, μία πνευματική επανάσταση μπορεί να φέρει αποτελεσματικά τη χαραυγή της ελληνικής παιδείας. Για μία τέτοια επανάσταση, απαιτούνται όμως σκληροί και μακροχρόνιοι πνευματικοί αγώνες, όπως και πλατιά διαφωτιστική εργασία. Για την εκπαιδευτική αναγέννηση οφείλονται να ερευνηθούν συστηματικά τα προβλήματα της νεοελληνικής αγωγής και να εφαρμοστεί η θεωρία στην πράξη, όπου θα πρέπει οι μορφωμένοι άνθρωποι να αφιερώσουν όλες τους τις δυνάμεις για αυτόν τον σκοπό, ενώ τονίζεται πως μία ατομική ενέργεια, όσο δυνατή και αν είναι, κινδυνεύει να χαθεί

μέσα σε μία μεγάλη αντίδραση. Αυτός είναι και ο λόγος της συνεργασίας των τριών και της ίδρυσης της Εκπαιδευτικής Επιτροπής, με σκοπό τη δημιουργία μιας νέας ελληνικής Παιδείας (Κονιδάρης, 1969). Το Πρόγραμμα στηρίζεται στην αντίληψη του δημοτικισμού, πως η πραγματική ελληνική παιδεία δημιουργείται μονάχα όταν η ίδια θεμελιωθεί στη ζωντανή παράδοση του έθνους, στην αληθινή γλώσσα, όπως και στην σημερινή πραγματικότητα. Το Πρόγραμμα είναι θεωρητικό και πρακτικό, όπου στο θεωρητικό μέρος ανήκει η έρευνα της σημερινής ελληνικής κοινωνίας, ως προς την υπόσταση, τις ανάγκες και τις απαιτήσεις και τα ιδανικά της. Στο πρακτικό μέρος ανήκει ο διαφωτισμός της κοινωνίας και των δασκάλων για τα προβλήματα της παιδείας (Κονιδάρης, 1969).

Στον διαφωτισμό της κοινωνίας και στην επιστημονική έρευνα θα αφιερωθεί α) το Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, β) μία σειρά από ανώτερα φιλοσοφικά, παιδαγωγικά και φιλολογικά μαθήματα. Στο κυρίως πρακτικό μέρος θα περιλαμβάνονται: α) τα σχολικά βιβλία, τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου και βοηθήματα για τα άλλα μαθήματα β) μία σειρά από παιδικά βιβλία, τα οποία θα περιλαμβάνουν ελληνικά παιδικά παραμύθια, τραγούδια, τα οποία θα διαβάζονται στο σπίτι. Για το πρόγραμμα αυτό εργάζεται και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος επί 6 χρόνια, όπου και πέτυχε ηθική επιβολή στην κοινωνία και συγκέντρωσε αρκετά μέλη, τα οποία θα ετοιμάσουν το έδαφος για τις νέες εκπαιδευτικές ιδέες και για την εφαρμογή του προγράμματος που μόλις προαναφέρθηκε.

Επιπλέον, μέσα στο 1917 προγραμματίστηκαν οι παρακάτω εργασίες: η σχολική βιβλιοθήκη, η παιδική βιβλιοθήκη και η διαφωτιστική βιβλιοθήκη.

Σύμφωνα με το βιβλίο πρακτικών, το διάστημα 1916 – 1920 η Εκπαιδευτική Επιτροπή συνεδρίασε 27 φορές και ήταν σε όλες παρών ο Τριανταφυλλίδης, ενώ ο Γληνός και ο Δελμούζος απουσίαζαν σε κάποιες από αυτές.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, μπορούμε αρχικά να κατανοήσουμε τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της περιόδου 1917 – 1920, καθώς και το άρθρο 107 του Συντάγματος του 1911, σκεπτόμενοι πως ο Ελευθέριος Βενιζέλος, διαφωτίζει την εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε ως ηγέτης των φιλελευθέρων τη δεκαετία 1910 – 1920. Η άποψη αυτή τεκμηριώνεται μέσα από την επιστολή του ίδιου του Βενιζέλου στον Ι. Αθανασάκη, μέσα από την οποία του εγκρίνει το ποσό των 60.000 δραχμών, με κατάθεση το 1916 μέσω της Εκπαιδευτικής Επιτροπής και την αγορά

εκατόν πενήντα έξι ομολόγων του δανείου του 1914. Επιπλέον, παροτρύνει τον Ι. Αθανασάκη να συνεννοηθεί με τα μέλη της Εκπαιδευτικής Επιτροπής και να προβεί σε οποιαδήποτε αναγκαία ενέργεια. Η γενικότερη δράση της Εκπαιδευτικής Επιτροπής, παρά το χάσμα ανάμεσα στη θεωρία και στο πρόγραμμα, αποτελεί τον μοχλό των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών της περιόδου 1917 – 1920 και αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία του ελληνικού σχολείου και της μεταρρύθμισης του (Κονιδάρης, 1969).

1.6 Οι μεταρρυθμίσεις του 20ου αιώνα

1.6.1 Οι μεταρρυθμίσεις 1913-1917

Μετά τη νικηφόρα έκβαση των βαλκανικών πολέμων, όπως και την κατάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη το 1909, οι μεταρρυθμίσεις του 1913 και 1917, στόχευαν στην προσαρμογή της εκπαίδευσης, στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Μετά το 1909, γίνεται προσπάθεια από την αστική τάξη να δημιουργήσει στον κρατικό κοινωνικό οικονομικό χώρο τις βάσεις της και η παραπάνω προσπάθεια θα στηριχθεί πολιτικά και από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Έτσι, με την κατάθεση των νομοσχεδίων του 1913 στη Βουλή, επισημαίνονται οι δυσλειτουργίες της ελληνικής εκπαίδευσης από το 1834 και έπειτα επιδιώκεται απλά να υλοποιηθεί η φιλοσοφία του αστικού σχολείου, με έναν σαφή στόχο: την προετοιμασία των παιδιών με τη ζωή. Ένα από τα σημαντικά στοιχεία της νέας σχολικής δομής, είναι η δημιουργία της τεχνικής εκπαίδευσης, πράγμα που κρίθηκε απαραίτητο εξαιτίας της ύπαρξης προλεταριακών στρωμάτων, όπου και με τον τρόπο αυτό αίρεται το μονοδιάστατο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Με τις νέες αλλαγές, τα κατώτερα μέρη του εκπαιδευτικού συστήματος θα προετοιμάζουν τους μαθητές για την ένταξη τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Όπως επισημαίνει και ο Δημαράς (1974), ο ταξικός προσανατολισμός της νέας σχολικής δομής, στοχεύει να παρέχει την γενική μόρφωση, όσο το δυνατόν πιο άρτια, σε κάθε κοινωνική τάξη. Η εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων κάνει ακόμα πιο σοφή την αντιστοιχία των σχολικών βαθμίδων με την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια και η νέα αυτή διάρθρωση διασφαλίζει σε ικανοποιητικό βαθμό τη δυνατότητα μεταπήδησης από την Πρωτοβάθμια σε Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια εκπαίδευση, χωρίς την παρουσία εισαγωγικών

εξετάσεων. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, πως στην περιφερειακή Ελλάδα, η διάρθρωση των εκπαιδευτικών βαθμίδων, με όλες τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, ήταν πιο δημοκρατική σε σχέση με άλλες καπιταλιστικές μητροπόλεις. Αντίστοιχα, παρατηρούμε πως το νομοσχέδιο του 1913 έχει πιο δημοκρατική δομή, σε σύγκριση με τα νομοσχέδια του 1964, 1976 και 1977, καθώς τα τελευταία επιβάλλουν εισαγωγικές εξετάσεις για την κινητικότητα των μαθητών στα πλαίσια της σχολικής δομής (Δημαράς, 1974).

Το 1913 ο Βενιζέλος και όλος ο φιλελεύθερος αστικός χώρος, αγωνίζεται για τις αστικές μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση, ενώ έρχεται αντιμέτωπος με προκαπιταλιστικές δυνάμεις. Την περίοδο 1913 - 1917, ενώ κυριαρχούν οι φιλελεύθερες δυνάμεις, γίνονται προσπάθειες εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, ενώ κατά την περίοδο 1920 ακολουθούν οι αντιμεταρρυθμίσεις και η επιστροφή πίσω σε παλιές προκαπιταλιστικές μορφές Παιδείας. Ειδικότερα σε περιφερειακές χώρες, δεν δικαιώνεται η μαρξιστική αντίληψη που θέλει το κράτος εκτελεστικό όργανο της άρχουσας τάξης (Φραγκουδάκη, 1977). Μετά το 1909, η αστική τάξη στην Ελλάδα δεν θα γίνει ούτε κυρίαρχη ούτε εθνική, καθώς και βρίσκεται σε αδυναμία να επιβάλει το αστικό σχολείο, που θα έπρεπε σε φυσιολογικά πλαίσια να θεσμοθετηθεί ως νομοτελειακή πράξη. Η αδυναμία αυτή, ήταν αποτέλεσμα του φόβου της αστικής τάξης, μήπως ανέβει το μορφωτικό επίπεδο του λαού με το άνοιγμα του σχολείου. Αυτός ο φόβος βέβαια δεν επιβεβαιώνεται μέσα από άλλα αντίστοιχα παραδείγματα, από μεταρρυθμίσεις δηλαδή σε άλλες καπιταλιστικές μητροπόλεις, όπου αν και διευρύνθηκε η εκπαίδευση, δημιουργήθηκαν διαφορετικά σχολικά δίκτυα, ανέβηκε το μορφωτικό επίπεδο των λαών, η αστική τάξη όχι μονάχα δεν κινδύνευσε, αλλά ίσα-ίσα εδραιώθηκε στην εξουσία. Όπως έχει προαναφερθεί στο παρόν κεφάλαιο, οι μεταρρυθμίσεις του 1913 και 1917 είχαν σκοπό να προσαρμοστεί το εκπαιδευτικό σύστημα στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης. Ως οικονομική ανάπτυξη για τη δεδομένη εποχή, εννοείται η καπιταλιστική ανάπτυξη, η οποία θα ενσωματώνει την Ελλάδα στο διεθνές καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκε ο δεύτερος σχολικός δρόμος που θα εξόπλιζε με τα απαραίτητα εφόδια για τη ζωή τους μαθητές (Γληνός, 1925). Πλέον γίνεται φανερή και απεικονίζεται η σύγχρονη παιδαγωγική φιλοσοφία και η καινούργια αισθητική αντίληψη στα νέα σχολικά βιβλία, έχοντας ως κέντρο το παιδί, γραμμένα στη γλώσσα

του λαού, απαλλαγμένα από δογματισμούς ενώ προβάλλονται η κοινωνικότητα, η συλλογικότητα, η αξία της επιστημονικής γλώσσας και άλλα. Όλα τα παραπάνω στηρίζονται με βεβαιότητα στην προσωπικότητα των συγγραφέων των βιβλίων, όπως ο Τριανταφυλλίδης, ο Δελμούζος, ο Καζαντζάκης, ο Παπαντωνίου, η Καρκαβίτσα, καθώς και στις ανοιχτές δημοκρατικές διαδικασίες εγγραφής τους, πρωτοποριακές για την εποχή τους (Κορδάτος, 1973). Η αμφισβήτηση της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, αποτελούσε το σημαντικότερο στοιχείο της μεταρρύθμισης του 1917, γεγονός που θεωρήθηκε μεγάλη νίκη των δημοτικιστικών του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Στο σημείο αυτό να αναφερθεί, πως το μονοτονικό σύστημα που οραματίζονται οι Έλληνες δάσκαλοι ήδη από το 1919, έγινε πράξη μετά από 63 χρόνια, το 1982. Οι μεταρρυθμίσεις του 1913 - 1917, οι οποίες αποτελούσαν μία πρόταση για τη θεσμοθέτηση του αστικού σχολείου, προκάλεσαν μεγάλες αντιδράσεις. Επικεφαλής των επικριτών αυτών, ήταν ο Γ. Ν. Χατζιδάκις, γλωσσολόγος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και ήταν ενάντια στη γλωσσική αυτή μεταρρύθμιση. Κατέκρινε επιπλέον τα περιεχόμενα των νέων βιβλίων, καθώς θεώρησε πως δεν γίνεται ιδιαίτερα λόγος για τη θρησκεία και τα ιδανικά της πατρίδας. Έναντι επιπλέον αυτής της γλωσσικής μεταρρύθμισης, τάχθηκε και η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (Δημαράς, 1974), ενώ ο Βενιζέλος κράτησε μία σταθερή στάση χωρίς να υποχωρεί, δηλώνοντας στη Βουλή πως δεν θα κάνει κανένα συμβιβασμό και πως θα υπάρχει, όπως μας πληροφορεί και ο Κορδάτος (1973), στο δημοτικό σχολείο η δημοτική γλώσσα.

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, το 1920 με την πτώση του Βενιζέλου, δεν θα ευδοκιμήσουν. Άλλωστε, είναι σύνηθες το φαινόμενο στην Ελλάδα, πως με κάθε πολιτική παλινδρόμηση ακολουθεί στη συνέχεια μία εκπαιδευτική παλινδρόμηση. Πλέον, το θέμα της γλωσσικής διδασκαλίας στο δημοτικό σχολείο, έχει ανατεθεί σε επιτροπή του Υπουργείου Παιδείας, από τις φιλομοναρχικές δυνάμεις, που θα αναλάβουν την εξουσία το 1920. Η επιτροπή αυτή θα αποφανθεί για τη αντισυνταγματικότητα του νόμου, θα προτείνει την καύση των αναγνωστικών, την ποινική δίωξη των υπαιτίων και θα επιστρέψουν στο δημοτικό σχολείο τα αναγνωστικά που υπήρχαν πριν το 1917. Μετά την πολιτική αλλαγή, παραιτήθηκαν από τη θέση τους ο Δ. Γληνός, ο Μ. Τριανταφυλλίδης, και ο Α. Δελμούζος, εξακολουθώντας να πιστεύουν στη νίκη της δημοτικής γλώσσας (Τριανταφυλλίδης,

1912). Ο Γάλλος καθηγητής Louis Roussel καυτηριάζει με το έργο του που κυκλοφόρησε στην Ελλάδα << η γλωσσική διδασκαλία στα δημοτικά σχολεία και η έκθεση της επιτροπής>> και θεωρεί πως η επιστροφή στην καθαρεύουσα είναι ξεπεσμός (Τριανταφυλλίδης, 1912). Η καθαρεύουσα παρόλα αυτά θα επιστρέψει στα σχολεία και η μεταρρύθμιση στα 1913 - 1917 που θα εξυπηρετούσε την αστική ολοκλήρωση της Ελλάδας θα αποτύχει. Όμως με τις ίδιες σχεδόν εκπαιδευτικές και πολιτικές δυνάμεις θα επαναληφθεί το 1929.

1.6.2 Η μεταρρύθμιση του 1929

Μέχρι τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1929, τον ελληνικό χώρο χαρακτηρίζει η έλλειψη πολιτικής σταθερότητας, καθώς το διάστημα 1920 - 1928, θα σημειωθούν 34 αλλαγές κυβερνήσεων, θα περάσουν 25 υπουργοί από το Υπουργείο Παιδείας, η μικρασιατική καταστροφή θα επιφέρει τη δημιουργία μιας αξιοσημείωτης κοινωνικής αναδιάρθρωσης, θα σημειωθούν επιπλέον τα <<Μαρασλειικά>>, η διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου και η δίωξη του Μ. Κουντουρά. Όπως είναι φυσικό με τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες του διαστήματος 1920 - 1928, δεν θα μπορούσαν να γίνουν και στον εκπαιδευτικό χώρο ιδιαίτερες αλλαγές. Το 1924 όμως, υπό την κυβέρνηση του Α. Παπαναστασίου σημειώθηκε πέρα από μία <<πολιτική άνοιξη>> και η <<εκπαιδευτική άνοιξη>>, κατά την οποία θα αναλάβουν μία ακόμα παιδαγωγική προσπάθεια οι Α. Δελμούζος και ο Δ. Γλήνος, διευθυντής του Μαρασλείου Διδασκαλείου και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αθηνών αντίστοιχα. Οι κοινωνικοί και παιδαγωγικοί τους οραματισμοί θα φανούν μέσα από τις ομιλίες που θα πραγματοποιήσουν στα εγκαίνια του Μαρασλείου Διδασκαλείου (1923) και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας (1924) αντίστοιχα. Ο Γλήνος, πιο συγκεκριμένα, τόνισε την ανάγκη της σύνδεσης του σχολείου με την κοινωνία (Δημαράς, 1974). Το ίδιο όραμα έχει και ο Α. Δελμούζος, ο οποίος οραματίζεται τους μαθητές καλύτερους από τη γενιά του και ένα σχολείο που θα τους ετοιμάζει για τη ζωή (Δημαράς, 1974).

Ο Δελμούζος χαρακτηρίζει πώς απώτερος σκοπός της σχολικής κοινότητας είναι η τέλεια αυτοδιοίκηση και η αυτονομία. Σήμερα θα μπορούσαμε να συνδέσουμε τις έννοιες αυτές με την αυτοδιαχείριση, την αυτοθέσμιση, την ετερονομία. Παρόλα αυτά δεν κράτησε πάνω από μία σχολική χρονιά η

μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Δελμούζου - Γληνού, στο Μαράσλειο, με την πρόφαση πώς διδάσκονταν στο μάθημα της ιστορίας υλιστικές απόψεις. Βέβαια αργότερα ο Αεροπαγίτης Γ. Αντωνάκης, μας πληροφορεί μέσα από έκθεση πως ο Δελμούζος μαζί με τους συνεργάτες του κατηγορήθηκαν και για την καλλιέργεια ηθικής εκλύσεως, την περιφρόνηση ή την κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών, όπως και για αντεθνική διδασκαλία. Το οριστικό τέλος στην πρωτοποριακή προσπάθεια των πρωτεργατών του εκπαιδευτικού ομίλου, θα δοθεί έπειτα από την ανάληψη της εξουσίας από τον Πάγκαλο, και τις αρχές του 1926, ο Δελμούζος, όσο και ο Γληνός θα απολυθούν από τις θέσεις τους. Όμως, παρόλο την απόλυση τους, θα συνεχίσουν να τους αποδίδονται συκοφαντίες, οι οποίες παραπέμπουν σε μεσαιωνικό σκοταδισμό, από το Υπουργείο Παιδείας, την Ιερά Σύνοδο και την Υπηρεσία Γενικής Ασφάλειας. Τα <<Μαρασλειακά>> θα κλείσουν τελικά έπειτα από την εξουσία του Πάγκαλου και ο Αεροπαγίτης Γ. Αντωνάκης, θα αποφανθεί τελικά μέσα από την έρευνα του πως η πέτρα του σκανδάλου ήταν τελικά η δημοτική γλώσσα που χρησιμοποιούνταν, ενώ οι υπόλοιπες κατηγορίες χρησιμοποιήθηκαν για εντύπωση, όπως αυτές ήταν η αντεθνικότητα, η αντιθρησκευτικότητα και η ανηθικότητα. Τα <<Μαρασλειακά>> λοιπόν, έμελλε να είναι η τελευταία προσπάθεια των δύο, καθώς και στη συνέχεια θα διαφοροποιηθούν οι αντιλήψεις τους γύρω από τα εκπαιδευτικά ζητήματα και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θα διαλυθεί το 1927 έπειτα από αρκετές διαφωνίες που δημιουργήθηκαν ανάμεσα σε Δελμούζο και Γληνό. Ο Δελμούζος θα συνεχίσει να εργάζεται για την πραγμάτωση των ιδεών του, ενώ ο Γληνός θα ριζοσπαστικοποιηθεί και θα συνεχίσει τον αγώνα του για βαθιές εκπαιδευτικές τομές (Δημαράς, 1974).

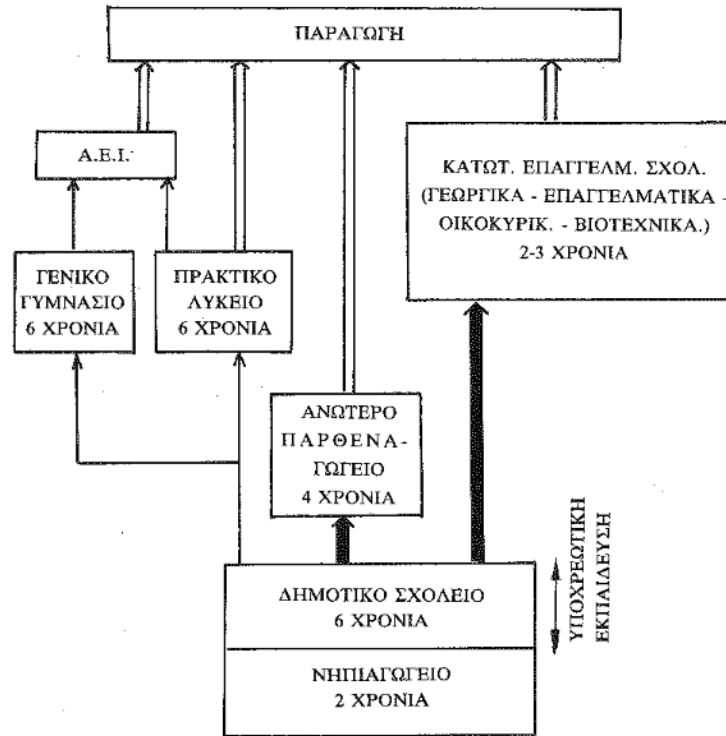
Το 1927, πέρα από τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, θα ψηφιστεί και το 8ο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας, με σημαντικές διατάξεις, όπως την υποχρεωτική και δωρεάν στοιχειώδη εκπαίδευση, τον έλεγχο των προγραμμάτων της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ αρνητική εξέλιξη αποτελούσε η κατοχύρωση της ιδιωτικής εκπαίδευσης (Δημαράς, 1974). Λίγο πριν την επόμενη μεταρρύθμιση του 1929, η εκπαίδευση παραμένει θεωρητική - κλασική αστική, χωρίς να προσαρμόζεται στις ανάγκες της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Ένα κατατοπιστικό παράδειγμα της παραπάνω άποψης, είναι η ύπαρξη μονάχα 15 γεωργικών σχολών σε μία γεωργική χώρα, κατά το σχολικό έτος 1926 -

1927. Συνεπώς, καταλαβαίνουμε πως εξαιτίας της μη θεσμοθέτησης του δεύτερου σχολικού δικτύου η πλειοψηφία του μαθητικού πληθυσμού ακολουθούσε μονοδρομικούς σχολικούς μηχανισμούς. Έντονη κριτική θα ασκηθεί για την έλλειψη του πρακτικού πνεύματος, για τον ψευτοκλασικισμό του προσανατολισμού του και την μονολιθικότητα του συστήματος (Hadjimanolis, 1977). Είχε φτάσει λοιπόν η ώρα για τη νέα μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1929 και πάλι από την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου που θα επανέλθει το 1928.

1.6.3 Παρουσίαση

Στις 2 Απριλίου του 1929 καταθέτονται τα νομοσχέδια στη Βουλή από τον Υπουργό Παιδείας Κ. Γόντικα για τη στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση. Θα τονιστεί και θα υπογραμμιστεί ο ολιγαρχικός χαρακτήρας της παιδείας, η υποβαθμισμένη εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού, η αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος να ανταποκριθεί στις ανάγκες της κοινωνίας. Η διάρθρωση των σχολικών μηχανισμών διαμορφώνονται όπως φαίνεται στο ακόλουθο διάγραμμα (Δημαράς, 1974) Ν. 4397/16-8-1929/ Ν. 4373/13-8-1929:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5
(ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ 1929)

➡ Χωρίς εξετάσεις

➡ Με εξετάσεις

Στη στοιχειώδη εκπαίδευση συγκαταλέγονται τα νηπιαγωγεία, τα δημοτικά και οι κατώτερες επαγγελματικές σχολές. Τα νηπιαγωγεία στοχεύουν στην ομαλή πνευματική και σωματική ανάπτυξη και την προετοιμασία για το δημοτικό σχολείο, στο οποίο τα παιδιά υποχρεωτικά φοιτούν μετά το έκτο έτος της ηλικίας τους και στόχο αποτελεί η απόκτηση πρακτικών γνώσεων, η προετοιμασία των μαθητών για τη ζωή, έχοντας την απαραίτητη μόρφωση. Οι απόφοιτοι του υποχρεωτικού εξατάξιου δημοτικού, μπορούν να φοιτήσουν χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις στο ανώτερο Παρθεναγωγείο, ίσες κατώτερες επαγγελματικές σχολές ή στο Γενικό Γυμνάσιο ή στο πρακτικό Λύκειο μετά από εισαγωγικές εξετάσεις στην περίπτωση αυτή. Το νομοσχέδιο προβλέπει επίσης την ίδρυση ειδικού σχολείου και ειδικών τάξεων, όπως και νυχτερινών σχολείων με σκοπό την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού. Στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης συγκαταλέγονται τα πρακτικά λύκεια και τα γενικά γυμνάσια (άρθρο 2 του Ν. 4373/13-8-1929) με εξαετή φοίτηση και την προϋπόθεση του απολυτηρίου του δημοτικού σχολείου, καθώς και εισαγωγικές εξετάσεις. Τα

εξατάξια γυμνάσια, αντικαθιστούν τα μέχρι τώρα υφιστάμενα ελληνικά σχολεία και ημιγυμνάσια. Επιπλέον με το διάταγμα της 18ης Νοεμβρίου 1931 και Υπουργό Παιδείας τον Γ. Παπανδρέου, θα καθοριστεί το ωρολόγιο πρόγραμμα του γυμνασίου, ενώ τα μαθήματα για το δημοτικό σχολείο θα παραμείνουν τα ίδια. Με τον ίδιο Υπουργό Παιδείας και με τον Ν. 5045/1930, θα ρυθμιστούν τα προβλήματα της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, όπου θα διδάσκεται σε όλες τις τάξεις του δημοτικού υποχρεωτικά η δημοτική γλώσσα, ενώ στις δύο τελευταίες θα διδάσκεται παράλληλα με την καθαρεύουσα. Επιπλέον για την ανέγερση των κτιρίων θα ληφθεί δάνειο και θα ιδρυθεί το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, ενώ στο Υπουργείο Παιδείας θα συγκεντρωθεί η διοίκηση της εκπαίδευσης (Λέφας, 1942).

1.6.4 Κριτική Θεώρηση

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 λαμβάνει χώρα τη στιγμή που η Ελλάδα ενσωματώνεται στη διεθνή αγορά και δέχεται την εισαγωγή των ξένων κεφαλαίων. Η ελληνική οικονομία έχει μπει στη διαδικασία αναδιάρθρωσης με βάση τα καπιταλιστικά πρότυπα (Σηφάκη, 1980). Πλέον, η παιδεία με τον κλασικιστικό, θεωρητικό και αρχαϊστικό προσανατολισμό της, όπως και οι μονοδρομικοί σχολικοί μηχανισμοί στην Ελλάδα, δεν είναι σε θέση να ακολουθήσουν τις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Η μεταρρύθμιση του 1929 ήταν απόρροια της ανάγκης για προσαρμογή της εκπαίδευσης στη νέα φύση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Στην εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων, θα επισημανθούν οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος, με βασικότερη αδυναμία την προετοιμασία των μαθητών από τα κατώτερα σχολεία, όχι για τη ζωή, αλλά για τα ανώτερα σχολεία (Κάκουρος, 1932). Σύμφωνα άποψη διαμορφώνει και ο Χαραλαμπίδης (1971), καθώς όπως υποστηρίζει το συντριπτικό ποσοστό των Ελλήνων είχε ελλιπή μόρφωση (το 80%). Επιπλέον, για οικονομικούς λόγους, ήταν αδύνατη η καθιέρωση της υποχρεωτικής φοίτησης στο δημοτικό, ήταν ακόμα άγνωστη η τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση, όπως και ελλιπής η μόρφωση των γυναικών, ενώ προβληματισμοί υπήρχαν επίσης για τη μόρφωση των δασκάλων. Οι φιλελεύθερες αστικές δυνάμεις θα βρεθούν και πάλι στην κυβέρνηση το 1928 και θα

επιδιώξουν την εδραίωση του αστικού σχολείου.

Στην προσπάθεια για την άρση των δυσλειτουργιών της εκπαίδευσης, πραγματοποιείται η νέα διάρθρωση των σχολικών βαθμίδων και ο επαναπροσανατολισμός των στόχων και της φιλοσοφίας της ελληνικής εκπαίδευσης, όπως φαίνεται παρακάτω: α) δημιουργήθηκε δεύτερο σχολικό δίκτυο, το οποίο θα αντικαταστήσει το μονοδιάστατο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, που έχει ως στόχο την προετοιμασία των μαθητών για τη ζωή (Φραγκουδάκη, 1977). Η προσπάθεια για δημιουργία δεύτερου σχολικού δικτύου το 1913, ήταν πιο δημοκρατική ως προς την κινητικότητα των μαθητών, β) αντικαταστάθηκε η παλιά διάρθρωση των σχολικών βαθμίδων, από τη νέα, και αυξήθηκε κατά ένα έτος η φοίτηση των μαθητών στην πρωτοβάθμια και άλλο ένα έτος στην δευτεροβάθμια. Η υποχρεωτική φοίτηση και η αύξηση των διδακτικών ωρών κατά 2 ώρες, απευθύνεται στις κατώτερες τάξεις, γ) δεν περιλαμβάνεται για πρώτη φορά η θρησκευτική και ηθική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά η παροχή της χρήσιμης μόρφωσης για τη ζωή, δ) η ίδρυση των κατώτερων επαγγελματικών σχολείων, το πρόγραμμα μαθημάτων του γυμνασίου και η ίδρυση κατώτερων επαγγελματικών σχολείων, συνέβαλαν στη στροφή της εκπαίδευσης από τον κλασικισμό στην κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα. Παρά την κυριαρχία των αρχαίων ελληνικών, υπάρχουν σημαντικές καινοτομίες, όπως: εισάγεται η δημοτική, τα λατινικά γίνονται προαιρετικό μάθημα, εισάγονται τα μαθήματα <<ειδικής επιδόσεως>> για όσους μαθητές έχουν υψηλές επιδόσεις σε κάποιο μάθημα (Φραγκουδάκη, 1977).

Η μεταρρύθμιση του 1929 βάζει τα θεμέλια του αστικού σχολείου και το εκπαιδευτικό σύστημα απευθύνεται στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, ενώ ο Γ. Παπανδρέου, ως την προϋπόθεση για τη λειτουργία του αστικού σχολείου, θα μιλήσει για λαϊκή παιδεία και λαϊκή δημοκρατία. Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, θα χαρακτηρίσει την μεταρρύθμιση του 1929 ως προϊόν βεβιασμένης εργασίας (Δημαράς, 1974). Με τη σειρά του ο Γληνός, θα ασκήσει κριτική στα νομοσχέδια του 1929, μέσα από τις στήλες της εφημερίδας <<Ακρόπολις>>. Η κριτική του είναι ιδιαίτερη έντονη, καθώς θα αναφερθεί σε <<ιλαροτραγωδία>> και σε <<νέα παράσταση της παλιάς κωμωδίας>>. Θα τονιστεί φυσικά το πρόβλημα της κοινωνίας που είναι η μόρφωση του τεχνίτη, του εργάτη, του αγρότη και θα ζητήσει τη στελέχωση του δημοτικού σχολείου με διδακτικό προσωπικό, καθώς διαφορετικά

δεν μπορούμε να μιλάμε για λαϊκά σχολεία (Γληνός, 1929) , με το τελικό του συμπέρασμα να είναι το εξής: <<ό,τι περιέχουν καλό δεν είναι νέο, ό,τι περιέχουν νέο δεν είναι καλό>>. Η μεταρρύθμιση του 1929, θα ανασταλεί, όπως παρόμοια είχε συμβεί και με τις προηγούμενες μεταρρυθμίσεις. Ο Ελ. Βενιζέλος δεν πρόλαβε να πραγματοποιήσει την επιθυμία του και να καταργήσει 80 γυμνάσια και στη θέση τους να ιδρύσει τεχνικές – επαγγελματικές σχολές, καθώς το 1930 θα παραιτηθεί. Όπως μας πληροφορεί ο Λέφας, θα αρχίσει χωρίς να προλάβει να ολοκληρωθεί η ανέγερση 145 διδακτηρίων, ενώ θα μείνουν ημιτελή άλλα 1.200 και τα 9/10 των παιδιών δεν θα μπορέσουν να συνεχίσουν τη φοίτησή τους (Πολυχρονόπουλος, 1980).

2. Η Ριζάρειος και η λειτουργία της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης

Κατά τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια αυστηρά καθορισμένη διάρκεια σπουδών ή μία συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική, ενώ οι μαθητές μαθήτευαν δίπλα σε κάποιον μοναχό ή κληρικό στις περισσότερες περιπτώσεις. Στα <<κοινά σχολεία>> ή στα <<γραμματοδιδασκαλεία>> παρέχονταν η στοιχειώδης εκπαίδευση, με μοναχούς ή κληρικούς, ενώ τα έργα εκκλησιαστικών συγγραφέων και τα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας χρησιμοποιούνταν ως αναγνωστικά εγχειρίδια (Εκκλησιαστική Αλήθεια, 1987 :481 – 483). Τα σχολεία στεγάζονταν σε μοναστήρια, σε οικίες κληρικών ή και σε ναούς και οι μαθητές διδάσκονταν όλοι μαζί χωρίς να χωρίζονται κατά επίπεδα σε τάξεις.

Στο <<Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδας>> ή <<Νόμο της Επιδαύρου>> που ψηφίστηκε στις 13 Απριλίου του 1823 από τη Β΄ Εθνική Συνέλευση στο Άστρος τίθεται υπό την προστασία του Βουλευτικού Σώματος η δημόσια εκπαίδευση και εισάγεται η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό να δώσουν έναν προοδευτικό προσανατολισμό στην ελληνική εκπαίδευση (Γιανναράς, 2001).

Με τον Ν. ΓΕΖ΄/1856, που ήταν το μόνο πλήρες νομοθετικό κείμενο που επιχείρησε να διαμορφώσει το πλαίσιο λειτουργίας της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης, χωρίς να δίνει καθοριστικό ρόλο στην Εκκλησία, ακόμα και αν αυτή ήταν η υπεύθυνη για τη μόρφωση των στελεχών της. Η επίλυση της συντήρησης των Ιερατικών Σχολών και του κλήρου, ήταν ένα θέμα που ταλάνιζε την εκκλησιαστική εκπαίδευση. Η συντήρηση των Ιερατικών Σχολών γινόταν έως και το 1909 από τις ετήσιες εισφορές των μοναστηριών (ΦΕΚ 270/τ. Α΄.). Ο νόμος αναγνώριζε τη λειτουργία των Ιερατικών Σχολών, αλλά και της Ριζαρείου, ως αποτυχημένη, καθώς οι απόφοιτοι των Σχολών στερούνται των δικαιωμάτων και των προσόντων για να καταλάβουν εκκλησιαστική ή δημόσια θέση μέχρι τη χειροτονία τους, ενώ το διάστημα αυτό δεν χρησιμοποιούνταν από την Εκκλησία και την Πολιτεία.

Κομβικό σημείο για την οργάνωση και την εξέλιξη της Εκκλησιαστικής

Εκπαίδευσης, αποτελεί η ίδρυση της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (Β.Δ 17-5-1841). Η Ριζαρείος αποτέλεσε την πρώτη αναγνωρισμένη Ιερατική Σχολή και αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα εθνικά κληροδοτήματα της Ελλάδας. Επιπλέον, γίνεται φανερό η αγωνία των κληρικών, μέσα από διατάξεις, ώστε να επανδρωθεί ο κλήρος με άτομα που να διακατέχονται από ζήλο για το ιερατικό αξίωμα, έχοντας την κατάλληλη μόρφωση, ώστε να αναδειχθεί μέσα από αυτό η ίδια η Εκκλησία.

Μέχρι τότε, δεν υπήρχε από το κράτος καμία επίσημη πρόνοια για τον κλήρο, γεγονός που κάνει την σύσταση της Ριζαρείου Σχολής, επιβεβλημένη, συνδυαστικά με τη γενικότερη ένδεια των σχολείων στην Ελλάδα. Οι απόφοιτοι της Ριζαρείου θα αποτελούσαν ένα νέο δυναμικό, καθώς θα είχαν καλές συνθήκες διαβίωσης κατά τη διάρκεια των σπουδών και άμεση αποκατάσταση έπειτα και πράγματι η Σχολή για πολλά χρόνια επάνδρωσε με ικανούς κληρικούς την Εκκλησία (Σολομωνίδης & Σάντας, 1969). Η Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή έχαιρε πολύ υψηλής εκτίμησης. Αυτό, μπορούμε και να το διαπιστώσουμε και από το γεγονός πως η Ιερά Σύνοδος απέστειλε προς τους Επισκόπους και τους Μητροπολίτες εγκύκλιο, η οποία ανέφερε πως οι κληρικοί, εφόσον μπορούσαν να σπουδάσουν και στις επαρχίες τους, είχαν την ευκαιρία να σπουδάσουν στην Αθήνα μονάχα εάν φοιτούσαν στη Ριζαρείου Εκκλησιαστική Σχολή ή στο Πανεπιστήμιο, κατόπιν άδειας της Ιεράς Συνόδου και έχοντας απολυτήριο Γυμνασίου (Ανακτήθηκε από: <http://www.rizarios.gr/>, προσπελάστηκε στις 06/01/2023).

Η κυβέρνηση της Ελλάδας είχε επιφυλάξεις και αμφιβολίες που σχετίζονταν με το παρεχόμενο έργο των Εκκλησιαστικών Σχολών, συμπεριλαμβανόμενης μέσα σε αυτές και της Ριζαρείου Σχολής. Ο υπουργός Χ. Χριστόπουλος ασχολήθηκε τότε ιδιαίτερα με τη μέριμνα της θρησκευτικής και εκκλησιαστικής μέριμνας, δημοσιεύοντας το Β.Δ. «Περί υποτροφίας κληρικών ή μελλόντων ιερωθέναι στο Βασιλικό Διδασκαλείο» (ΦΕΚ 1 – 11.01.1857). Με αυτό το διάταγμα δίνονταν στους υποψήφιους ή τους κληρικούς το κίνητρο του χρηματικού βραβείου, με την προϋπόθεση πως αργότερα θα υπηρετήσουν ως δημοδιδάσκαλοι και εφημέριοι (Κλάδος, 1860). Σύμφωνα με κάποιες Υπουργικές εγκυκλίους (υπ. αριθμ. 883, 2155 και 7831), φαίνεται να υπήρχαν κατά τη διάρκεια λειτουργίας της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής κάποια φαινόμενα παράνομης δραστηριότητας, όπως αυτά είναι πλαστά πιστοποιητικά και πλαστά απολυτήρια, τα οποία δίνονταν σε

υποψήφιους κληρικούς με σκοπό τη χειροτονία τους, χωρίς όμως οι ίδιοι να πληρούν τις προϋποθέσεις, ή και να φοιτούν στη Σχολή. Το Υπουργείο με σχετικές εγκυκλίους, θα πραγματοποιούσε εξετάσεις για τους κατόχους των απολυτηρίων, καθώς και ανακρίσεις για τους υπεύθυνους των εξετάσεων, ώστε να αποφευχθούν ανάλογα περιστατικά στο μέλλον.

Στη συνέχεια σειρά είχε η έκδοση μιας σειράς διαταγμάτων, η οποία αφορούσε την Εκκλησιαστική Εκπαίδευση και με το Β.Δ. «Εσωτερικός Κανονισμός των Ιερατικών Σχολών» το 1857 (ΦΕΚ 12- 20/05/1857), διαφοροποιήθηκε το πρόγραμμα μαθημάτων και αντί της Ποιμαντικής, Ρητορικής και Ομιλητικής, διδάσκονταν τα μαθήματα της Λειτουργικής, της Ελληνικής Γλώσσας και της Σύνθεσης Κειμένων. Το Υπουργείο ήταν υπεύθυνο για την έγκριση των διδακτικών συγγραμμάτων (Κλάδος, 1860).

2.1 Η ιστορία των αδελφών Ριζάρη

Από το χωριό Μονοδένδρι της Ηπείρου κατάγονταν τα αδέρφια Γεώργιος και Μάνθος Ριζάρης. Ο Γιώργος Ριζάρης ακολούθησε από μικρός τα βήματα του θείου του που ήταν έμπορος. Πήγε στη Ρωσία και ασχολήθηκε και αυτός με το εμπόριο. Τα αδέρφια Ριζάρη στήριξαν ενεργά τη Φιλική Εταιρεία με σημαντικά χρηματικά ποσά, με το Μάνθο Ριζάρη να αποτελεί ένα από τα πρώτα μέλη της Φιλικής Εταιρείας γνωστός και ως <<Πρόθυμος>>. Ο ίδιος απεβίωσε στη Μόσχα το 1824, δίνοντας εντολή στον αδερφό του να ιδρύσει μία ιερατική σχολή στην Ελλάδα (www.Rizarios.gr). Ο Γεώργιος Ριζάρης, αποφασισμένος λοιπόν να εκτελέσει την εντολή του αδερφού του, κατέφθασε το 1837 στην ελεύθερη Αθήνα, για να ιδρύσει την ελεύθερη σχολή, όπου αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του, ποσό που εκτιμάται περίπου στα 340.000 τάληρα. Ο ίδιος απεβίωσε το 1842 στην Αθήνα (Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, 1965). Τα ονόματα των αδερφών Ριζάρη είναι γραμμένα στην αίθουσα της Βουλής που είναι αφιερωμένη στους μεγάλους ευεργέτες του έθνους, καθώς ακόμα και σήμερα έχουν διαθέσει ένα από τα μεγαλύτερα ενεργά εθνικά κληροδοτήματα της χώρας μας.

Μετά την απελευθέρωση της χώρας, ένα από τα προβλήματα που προέκυψαν, ήταν η μορφωτική και πνευματική ανασυγκρότηση της χώρας, καθώς και η μόρφωση

του κλήρου που βρισκόταν σε μία δυσμενή κατάσταση. Για το λόγο αυτό, ιδρύθηκαν ιερατικές σχολές, οι οποίες όμως δεν είχαν και ιδιαίτερα αποτελέσματα, εξαιτίας της βραχείας λειτουργίας τους. Σπουδαιότερη από όλες κρίθηκε η εκκλησιαστική σχολή του Πόρου. Στην ελεύθερη από τον τουρκικό ζυγό, Ελλάδα, η εκκλησιαστική Σχολή του Πόρου, ήταν η πρώτη που ιδρύθηκε. Στις 3 Φεβρουαρίου του 1830, εκδόθηκε το ψήφισμα υπ. Αριθμ. 409, το οποίο αφορούσε το <<Εκκλησιαστικό Σχολείο>>, όπως αλλιώς ονομαζόταν. Στο νησί του Πόρου, εκλέχτηκε για την εγκατάσταση της Σχολής, το μοναστήρι της Ζωοδόχου πηγής, καθώς κατά αυτόν τον τρόπο, εξασφαλιζόνταν η λειτουργία του ιερού ναού, όπως και ο έλεγχος της λειτουργίας από την Κυβέρνηση. Οι πρώτοι δύο δάσκαλοι της Σχολής ήταν ο Αρχιμανδρίτης Προκόπιος Δενδρινός, με καταγωγή από την Ιθάκη και ο Ιερομόναχος Βενέδικτος Ρώσσοι, με καταγωγή από τη Σύμη, οι οποίοι διορίστηκαν μέσω του διατάγματος υπ. αριθμ. 529 και ήταν μορφωμένοι Αγιωρίτες. Στις 30 Οκτωβρίου του 1830 πραγματοποιήθηκε η έναρξη των μαθημάτων στην Εκκλησιαστική Σχολή του Πόρου με κάθε επισημότητα. Οι μαθητές της Σχολής διδάσκονταν την ελληνική γλώσσα, την εκκλησιαστική ιστορία, την ιερή κατήχηση, όπως και την τάξη που αφορούσε τις ιεροτελεστίες. Στη συνέχεια ακολουθούσε η Δογματική, αφού λάμβαναν οι μαθητές τις βάσεις από τα προηγούμενα μαθήματα, όπως και με τη ρητορική και την εξήγηση των Αγίων Γραφών, της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, τη λογική, τη μελέτη των εκκλησιαστικών κανόνων. Οι πρώτοι μαθητές της Σχολής, οι οποίοι ήταν υπότροφοι της Κυβέρνησης, ήταν 15. Επιπλέον, εφόσον οι σπουδαστές ήταν υπότροφοι του κράτους, θα αναλάμβανε η κυβέρνηση τα έξοδα της λειτουργίας της Εκκλησιαστικής Σχολής, με την προϋπόθεση πως θα δεχόταν βοήθεια από τους ηγούμενους, τους επισκόπους και κάποιες ιερές μονές (Γενική Εφημερίς της Ελλάδας, 1831).

Σύμφωνα με αναφορά της θρησκευτικής και ηθικής εγκυκλοπαίδειας (1965), σκοπός της ίδρυσης της Ριζαρείου εκκλησιαστικής σχολής, η οποία ιδρύθηκε επτά χρόνια αργότερα από το εθνικό και καποδιστριακό πανεπιστήμιο Αθηνών το 1844, ήταν << ή βελτίωσις τῆς καταστάσεως τοῦ Κλήρου καί ή ἐξάπλωσις τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας καί ἐν γένει τῶν φώτων >>. Αξιοσημείωτο είναι επιπλέον το υπ αριθμόν άρθρο 78 της διαθήκης << Παρακαλῶ τά δύο Συμβούλια τῆς Σχολῆς νά κινήσωσι πάντα λίθον, (ἂν ἐγώ ζῶν δέν τό κατορθώσω) διά νά ἐνδώσῃ ὁ Βασιλεὺς, ὥστε ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ νά διδάσκωνται ὅσοι σκοπεύουσι νά ἐνδυσθῶσι τῆς

Ίεροσύνης τό ένδυμα >>. Κατά τη λειτουργία της Ριζαρείου εκκλησιαστικής σχολής παρά τα προβλήματα που αντιμετώπισε, μόρφωση 50 αρχιερείς και 150 κληρικούς, καθώς και απόφοιτοι της σχολής είναι καθηγητές πανεπιστημίων και θεολογικών σχολών της χώρας. Όπως αναφέρει ο Κονιδάρης (σ. 6), μέχρι και το 1970, η αποτυχία εστιάζεται στο γεγονός πως ανάμεσα σε 1640 φοιτητές περιλαμβάνονται μονάχα 640 πτυχιούχοι και κυρίως αυτό οφείλεται σε αυτό εξωγενείς παράγοντες, όπως αυτοί αφορούν την πολιτεία, την Εκκλησία και τις γενικές συνθήκες του ελληνικού κράτους που επικρατούσαν ανά τις χρονικές περιόδους.

2.2 Οι κανονισμοί της Σχολής

Η έναρξη της λειτουργίας της σχολής πραγματοποιήθηκε στις 15 Μαΐου του 1844. Διευθυντής ορίστηκε ο Αρχιμανδρίτης Μισαήλ Αποστολίδης, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Αθηνών. Την πρώτη αυτή ημέρα λειτουργίας, ήταν παρόντες ο Πρωθυπουργός Μαυροκορδάτος, ο βασιλιάς Όθωνας, ο Μητροπολίτης Αθηνών Νεόφυτος, το υπουργικό συμβούλιο και πολλοί άλλοι κληρικοί της πόλης. Το κτίριο της σχολής χτίστηκε επί της Οδού Αγγελοκήπων, που σε μεταγενέστερο χρόνο μετονομάστηκε Λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας. Στην περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ετοιμάστηκαν και τα νέα κτίρια της σχολής, όπου βρίσκονται ακόμα και σήμερα στο Χαλάνδρι (Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, 1965).

Στις 29 Απριλίου του 1844 εγκρίθηκε από το υπουργείο το σχέδιο κανονισμού, το οποίο παραδόθηκε στο συμβούλιο και στον Μισαήλ Αποστολίδη. Μέσα σε αυτό τον κανονισμό προβλέπονται υποτροφίες, ο σκοπός της σχολής, η διοίκηση, τα μαθήματα, οι στολές των μαθητών, η βιβλιοθήκη, όπως και οι ποινές. Αποτελείται από επτά κεφάλαια και 21 άρθρα. αντίστοιχα, Ο κανονισμός ο οποίος αποτελείται από 9 κεφάλαια και 68 άρθρα, πραγματεύεται θέματα τα οποία αφορούν τις εξετάσεις, τα μαθήματα, τις δοκιμασίες των μαθητών, τον ιματισμό, τη διατροφική συνήθεια των μαθητών, την προσευχή, τις αποσκευές και τα έπιπλα. Η υπότροφοι της σχολής ήταν 10 με κυβερνητική υποτροφία από την Ελεύθερη Ελλάδα και άλλοι 10 με κλήρο από το χωριό του Ζαγορίου. Η σχολή θα αποτελούνταν συνολικά από 5 τάξεις, το ωρολόγιο πρόγραμμα των οποίων είχε ως εξής (Παπαδόπουλος, 1919):

Α΄ Τάξη	Β΄ Τάξη	Γ΄ Τάξη	Δ΄ Τάξη	Ε΄ Τάξη
---------	---------	---------	---------	---------

Ελληνικά 10 ώρες	Ελληνικά 10 ώρες	Ελληνικά 12 ώρες	Ελληνική 12 ώρες	Εισαγωγή εις τας Αγίας Γραφάς
Λατινικά 4 ώρες	Κατήχηση 3 ώρες	Ρητορική 3 ώρες	Λατινικά 6 ώρες	Εκκλησιαστική Ιστορία
Εισαγωγή στη Γεωγραφία και στην Αγία Γραφή 2 ώρες	Γενική Ιστορία 2 ώρες	Λατινικά 5 ώρες	Ευρωπαϊκή Γλώσσα 4 ώρες	Δογματική και Χριστιανική Ηθική
Ιερά Ιστορία 2 ώρες	Πολιτική Γεωγραφία 2 ώρες	Γεωγραφία 2 ώρες	Απαγγελία κατ' ήθος 2 ώρες	Ποιμαντική και το περί ιερών κανόνων της Εκκλησίας
Καλλιγραφία και Ιχνογραφία 4 ώρες	Άλγεβρα 3 ώρες	Γενική Ιστορία 2 ώρες	Εκκλησιαστική Μουσική 4 ώρες	Η περί τους αγίους Πατέρες φιλολογία
Αριθμητική 3 ώρες	Λατινικά 4 ώρες	Ηθική του Ευαγγελίου 3 ώρες		
Εκκλησιαστική Μουσική 4 ώρες	Ιχνογραφία 4 ώρες	Γαλλική Γλώσσα 3 ώρες		
	Εκκλησιαστική Μουσική 3 ώρες	Εκκλησιαστική Μουσική 4 ώρες		

Όπως μπορούμε να διακρίνουμε μέσα από τη μελέτη του παραπάνω προγράμματος, το ίδιο συντάχθηκε μέσα από ένα συνδυασμό ενός τυπικού Ελληνικού Γυμνασίου και μιας ιερατικής σχολής. Ο διευθυντής κληρικός είχε την ευθύνη της εσωτερικής διοίκησης της σχολής και οι ίδιοι οι μαθητές εκτελούσαν τα θρησκευτικά καθήκοντά τους. Παρόλα αυτά, πρέπει να γίνει κατανοητό πως η Ριζάρειος εκκλησιαστική σχολή ήταν υπεύθυνη και μπορούσε να παρασκευάσει καλούς μαθητές για ιεροσύνη όμως δεν μπορούσε να παραδώσει έτοιμους χειροτονημένους κληρικούς στην εκκλησία (Παπαδόπουλος, 1919).

2.3 Η έναρξη της λειτουργίας της Σχολής

Η 17η Μαΐου 1844, ορίστηκε ως ημέρα έναρξης της λειτουργίας της σχολής. Ο αρχιμανδρίτης Μισαήλ Αποστολίδης αποτέλεσε τον πρώτο διευθυντή και τον ρόλο του οικονόμου ανέλαβε ο ιερομόναχος Ιωακείμ Μερσιάδης ο οποίος στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από τον ιερομόναχο Διονύσιο Σασανά (Παπαδόπουλος, 1919). Οι πρώτοι φοιτήσαντες στη σχολή ήταν δέκα μαθητές από τα Ζαγόρια, πέντε από το ελληνικό κράτος και ένας από την Κρήτη. Ο ναός της σχολής εγκαινιάστηκε την παραμονή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, ταυτόχρονα με την έναρξη της διδακτικής των μαθημάτων. Έπειτα από 7 χρόνια λειτουργίας της σχολής, στις 9 Σεπτεμβρίου του 1852, εγκρίθηκε νέος κανονισμός από την κυβέρνηση. Ο “κανονισμός της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής”, που είχε υποβληθεί από το διοικητικό της συμβούλιο, διαιρείται σε 9 κεφάλαια και 78 άρθρα. Μέσα σε αυτά προβλέπονται η εισαγωγή των υποτρόφων μαθητών στη σχολή, οι δοκιμασίες που θα υποβληθούν κατά το πρώτο τρίμηνο και αφορούν την υγιεινή και την ηθική, η τήρηση το βιβλίο της διαγωγής και το μαθητολογίου, όπως και η αποπομπή των αδοκίμων. Οι αλλαγές που σημειώθηκαν στο ακαδημαϊκό πρόγραμμα ήταν οι εξής: προστέθηκε το μάθημα της γεωμετρίας στην τρίτη τάξη, προστέθηκαν τα μαθήματα της εκκλησιαστικής, της τριγωνομετρίας, της εισαγωγής της Αγίας Γραφής και η φιλοσοφία στην τέταρτη τάξη, ενώ όλο το πρόγραμμα της πέμπτης τάξης ορίστηκε ως εξής (Παπαδόπουλος, 1919):

<u>Μαθήματα</u>	<u>Ώρες</u>
Εκκλησιαστική Ιστορία	2 Ώρες
Ερμηνευτική και Ερμηνεία γραφών	4 Ώρες
Δογματική Θεολογία	4 Ώρες
Ποιμαντική και κανονικό Δίκαιο	3 Ώρες
Πατρολογία	3 Ώρες
Εκκλησιαστική Μουσική	4 Ώρες

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε από τα δεδομένα που προαναφέρθηκαν, ενισχύθηκε το θεολογικό μέρος της σχολής και αυτό γίνεται ακόμα πιο αντιληπτό από

τον ακριβή ορισμό των θρησκευτικών καθηκόντων των μαθητών. Παρόλα αυτά, ένα πρόβλημα που αντιμετώπιζε για δεκαετίες στη σχολή, ήταν οι δυσκολίες στην εύρεση καθηγητών θεολογίας (Ευαγγελικός Κύρηξ, 1860). Ο Κωνσταντίνος Κοντογόνης, καθηγητής θεολογικής σχολής, δίδασκε στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της σχολής έως και το 1878. Το πρόβλημα που προέκυψε ήταν πως δεν μπορούσαν να αποφοιτούν μαθητές από τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή και να διορίζονται σε ιερατικές θέσεις και αυτό οφειλόταν στο νεαρό της ηλικίας τους.

Νέος οργανισμός και κανονισμός της σχολής επικυρώθηκε και το 1867 από τον βασιλιά Γεώργιο τον Α και αποτελείται από πέντε κεφάλαια και 29 άρθρα. Υπό τη συγκατάθεση των εκπαιδευτικών, επιτρέπονται πλέον οι ακροάσεις και διαλέξεις και οι τέσσερις από τις πέντε τάξεις αντιστοιχούν στις τάξεις του γυμνασίου (Παπαδόπουλος, 1919). Οι διαφορές του τυπικού γυμνασίου με τη Ριζάρειο είναι οι εξής: στη Ριζάρειο η κατήχηση και η Ιερά ιστορία διδάσκεται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, στην τρίτη και τετάρτη τάξη προστίθεται μαθήματα θεολογικού περιεχομένου, διδάσκονται μερικοί από τους πατέρες της εκκλησίας και η πέμπτη τάξη της σχολής έχει καθαρά θεολογικό προσανατολισμό. Επιπλέον, στο Εθνικό πανεπιστήμιο δεν γίνεται κανένας υπότροφος/ ιδιοσυντήρητος δεκτός, εάν δεν έχει απολυτήριο της σχολής, όπως και οι εισαγόμενοι στη σχολή θα πρέπει να υποδεικνύουν το πιστοποιητικό πώς είναι εμβολιασμένοι. Όπως ανέφερε και ο Φίλιππος Ιωάννου, εκτελεστής της διαθήκης, στο λόγο του << Περί τῆς πνευματικῆς προόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους >> (Παπαδόπουλος, 1919).

Από την ίδρυση κιόλας της Ριζάρειου Εκκλησιαστικής Σχολής, για την οικοτροφειακή ζωή των φοιτητών, υπήρξε ως στοχοθεσία να εξοικειώνονται και να γνωρίζουν οι φοιτητές τις απαιτήσεις του ιερατικού βίου, να καλλιεργούν ορθόδοξο φρόνημα και ήθος και να αποκτήσουν εκκλησιαστικό βίωμα (Αργυρός, 2001).

2.4 Οι μεταρρυθμίσεις του Υπουργού Ευταξία έως το 1911

Ο υπουργός δημόσιας εκπαίδευσης και εκκλησιαστικών Αθανάσιος Ευταξίας, όπου και ο ίδιος υπήρξε παλαιός τρόφιμος της σχολής, έκρινε πως η σχολή, ως ανώτερη θεολογική σχολή, έπρεπε να υιοθετήσει έναν επιστημονικό χαρακτήρα. Η γνώμη αυτή προκάλεσε αντιδράσεις, καθώς θεωρήθηκε πως ο ίδιος πρότεινε την

κατάργηση της θεολογικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, με την αντικατάσταση της από τη Ριζάρειο (Παπαδόπουλος, 1919). Η σχολή, μετά από το νέο οργανισμό που επικυρώθηκε από τον βασιλιά Γεώργιο τον Α', το 1893, προσέλαβε επιστημονικό χαρακτήρα. Εξακολουθούσε να έχει πέντε τάξεις, έγινε μία γενική ανωτατοποίηση των μαθημάτων και προστέθηκαν τα μαθήματα της ιστορίας των δογμάτων, της απολογητικής, των παιδαγωγικών, των γερμανικών, της ανθρωπολογίας και της ζωολογίας (Ευταξία, 1893). Η εκπαίδευση θεωρείται καθαρά επιστημονική, οι μαθητές που εισάγονται έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους. Ο παραπάνω οργανισμός, δεν εφαρμόστηκε ποτέ, καθώς ο υπουργός Ευταξίας δεν παρέμεινε στην αρχή και διότι το συμβούλιο της σχολής αντιτάχθηκε στην ενεργοποίησή του. Την 1η Μαρτίου 1894, ο Μητροπολίτης Πενταπόλεως Νεκτάριος, διορίστηκε διευθυντής της σχολής και αργότερα ανακηρύχθηκε <<Άγιος>> από την Ορθόδοξη Ανατολική εκκλησία. Ακόμα και σήμερα μελετάται το σπουδαίο και πλούσιο συγγραφικό του έργο.

2.5 Αναδιοργάνωση της Σχολής κατά τα έτη 1911 – 1919

Το 1911 διευθυντής της σχολής ορίστηκε ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, καθηγητής του πανεπιστημίου και αργότερα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών. Στις 13 Ιουλίου 1911 εμπλουτίστηκε η σχολή με όργανα, ενώ στο κτίριο της Ριζαρείου εισήχθη ο ηλεκτρικός φωτισμός το 1913. Παρόλα αυτά, τη ροή του προγράμματος της σχολής, δυσχέραιναν οι βαλκανικοί πόλεμοι, καθώς επίσης και για την επιστράτευση του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918), το σχολικό κτίριο κατελήφθη υπό στρατιωτική επίταξη (Παπαδόπουλος, 1919). Ο κύριος σκοπός της σχολής ήταν πάντοτε να κατοχυρώνονται τα δικαιώματα των μαθητών, μέχρι να φτάσει η στιγμή της χειροτονίας τους. Η ανάγκη για εισαγωγή των παιδαγωγικών στο πρόγραμμα της σχολής, τονίστηκε από τον ίδιο τον Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, ενώ η απόφαση αφέθηκε στα χέρια του υπουργού Αποστόλου Αλεξανδρή, ο οποίος και ενέκρινε την εισαγωγή τους. Το 1914 υπό την πρωθυπουργία του Ελευθερίου Βενιζέλου η σχολή έγινε εξατάξια, όπου οι πρώτες τέσσερις τάξεις ήταν αντίστοιχες του γυμνασίου, ενώ με αποκλειστικά παιδαγωγικά και θεολογικά μαθήματα θα ήταν η πέμπτη και η έκτη

τάξη. Σκοπός της σχολής ήταν να αποκτήσουν οι τρόφιμοι τα προσόντα δημοδιδασκάλων, όπου και θα μπορούσαν να τα ασκούν μέχρι και τη χειροτονία τους, εάν δεν γραφτούν κατευθείαν ως δευτεροετείς φοιτητές στη θεολογική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο εθνικός διχασμός και η διάλυση της Βουλής των Ελλήνων δεν επέτρεψε να ψηφιστεί το σημαντικό νομοσχέδιο του Βενιζέλου το 1915. Τελικά, και πάλι υπό πρωθυπουργία Ελευθερίου Βενιζέλου, στις 16 Απριλίου του 1918, ψηφίστηκε και δημοσιεύτηκε ο νέος νόμος περί οργανισμού της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής και του ιερατικού φροντιστηρίου και με βάση αυτόν η πρώτη τάξη της σχολής έρχεται σε αντιστοιχία με τη δεύτερα γυμνασίου. Τα παιδαγωγικά εισάγονται στο πρόγραμμα της σχολής και ως προς τα προσόντα του δημοδιδασκάλου έχουν τα ίδια προνόμια οι απόφοιτοι των διδασκαλείων κατώτερης εκπαίδευσης με τους αποφοίτους της σχολής (Παπαδόπουλος, 1919).

2.6 Η Ριζαρείος από το 1920 μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Με έξοδα τα οποία καλύπτονταν από το κράτος, αλλά και από τη Ριζαρείου εκκλησιαστική σχολή, ξεκίνησε να λειτουργεί ιερατικό φροντιστήριο τον Ιανουάριο του 1920 στη μονή Πετράκη. Την περίοδο αυτή εξαιτίας των κρατικοποιήσεων και του διαχωρισμού εκκλησίας - κράτους, από την επικράτηση του κομμουνισμού και της μπολσεβίκικης επανάστασης στη Ρωσία, υπήρξε μεγάλη απώλεια της περιουσίας. Για το λόγο αυτό και το ιερατικό φροντιστήριο διέκοψε τη λειτουργία του στα μόλις 10 χρόνια ύπαρξης του (Κονιδάρης, 1969). Το 1928 επανέρχεται ως πρωθυπουργός ο Ελευθέριος Βενιζέλος και με νομοσχέδιο αφαιρείτε το προνόμιο οι πτυχιούχοι της Ριζαρείου να διορίζονται ως Δήμοδιδάσκαλοι, καθώς όπως ισχυρίστηκαν οι μεταρρυθμιστές, ήταν αδύνατο να έχει το ίδιο πρόσωπο δύο έργα, αυτό του ιερέως - εφημέριου και του δημοδιδασκάλου. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως Φιλελεύθερος αναγκάστηκε να το ψηφίσει. Κατά το έτος 1938 αγοράστηκε στο Χαλάνδρι οικόπεδο 85 στρεμμάτων, που απαίτησε τη δαπάνη των 2.850.000 δραχμών. Το 1939 πραγματοποιήθηκε διαγωνισμός για το σχεδιασμό του νέου κτιρίου στο Χαλάνδρι, όμως η Ελλάδα ένα χρόνο αργότερα, το 1940, μπήκε στον πόλεμο. Τα μαθήματα διακόπηκαν και για της ανάγκες της επιστράτευσης των βρετανικών στρατιωτικών

δυνάμεων τα κτίρια επιτάχθηκαν. Στη συνέχεια, ενόψει της γερμανικής κατοχής και της μεγάλης δυσκολίας επισιτισμού των τροφίμων, η σχολή πήρε την απόφαση να κλείσει, καθώς ολόκληρη η χώρα υπέφερε από πείνα. Οι μαθητές της Ριζαρείου στάλθηκαν ως υπότροφοι στο διδασκαλείο Αθηνών, το ιεροδιδασκαλείο, το διδασκαλείο Ιωαννίνων και στο Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς (Κονιδάρης, 1969).

Όταν έφτασε η λήξη του πολέμου, δεν ήρθε ταυτόχρονα και η παύση των προβλημάτων για τη Ριζάρειο, καθώς το κτίριο της Σχολής πέρασε στην επίταξη του ελληνικού κράτους, από την επίταξη της γερμανικής κατοχής που βρισκόταν. Επιπλέον, πρέπει να τονιστεί πως και το κράτος, όπως και η εκκλησία, κωλυσιεργούσαν για την επαναφορά της επαναλειτουργίας της Ριζαρείου. Το μεγαλύτερο μέρος της προσοχής έπεφτε στο ιεροδιδασκαλείο Βελλάς και το ιεροδιδασκαλείο Ιωαννίνων και την αποστολή των υποτρόφων από τη Ριζάρειο σε αυτά. Και ενώ οι προσπάθειες του Συμβουλίου της Ριζαρείου απέβησαν μάταιες, η προσοχή στράφηκε στην ανέγερση των νέων κτιρίων που βρίσκονται στην τοποθεσία του Χαλανδρίου. Η λαίλαπα του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου άφησε ανοιχτές πληγές όχι μόνο στο ελληνικό κράτος αλλά και στην εκκλησία η οποία θρήνησε και αυτή κληρικούς. Έτσι το 1945 με το νόμο 540 θεσπίστηκαν για την εκκλησιαστική εκπαίδευση, πεντατάξιες ιερατικές σχολές, ισότιμες της Ριζαρείου, όπως επίσης και αφαιρέθηκαν από τη σχολή οικόπεδα (Βοβολίνης, 1952). Για 14 χρόνια λειτούργησε σε κακής κατάστασης παράγκες το εκκλησιαστικό φροντιστήριο στη Ριζάρειο ενώ με δημοπρασία το 1957 ανοικοδομήθηκε η σχολή και εξοπλίστηκαν οι χώροι με κεντρική θέρμανση, πλυντήρια, αθλητικές εγκαταστάσεις, σιδερωτήρια, ώστε να επαναλειτουργήσει η σχολή. Επιπλέον δημιουργήθηκε ένας Ελαιώνας, ένα πάρκο και δεντροφυτεύτηκε ο χώρος. Το 1960-61, όταν επρόκειτο να επαναλειτουργήσει η σχολή ήρθε στην επιφάνεια ένα πρόβλημα που προϋπήρχε σε όλες τις ιερατικές σχολές και αυτό ήταν τα μορφωτικά προσόντα των διευθυντών. Έπειτα από Συμβούλιο του Βασιλείου Βέλλα και Ανδρέα Φυτράκη, διευθυντής της ριζαρείου εκκλησιαστικής σχολής εξελέγη διευθυντής ο Μάξιμος Δασκαλάκης, μετά την ματαίωση του διορισμού, του κληρικού αρχιμανδρίτη κ Παντελεήμονα. Με τον Νόμο 540 και το άρθρο 6 ορίζονται τα εξής: Με το πτυχίο των Εκκλησιαστικών Σχολών, δίνονται τα δικαιώματα α) για εκλογή σε εφημέριες θέσεις, β) ο διορισμός σε θέσεις

εκκλησιαστικών Οργανισμών, Μητροπόλεων και Ιερών Ναών, γ) έπειτα από επιτυχία σε προαγωγικές εξετάσεις, εισαγωγή στη θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Αθηνών. Οι πτυχιούχοι από τον παρόντα νόμο και χειροτονημένοι ως εφημέριοι, είναι καταταγμένοι στην Α΄ μισθολογική κατηγορία. Έτσι, γίνεται και εμφανής η διαφορά ανάμεσα σε Εκκλησιαστικές σχολές και Θεολογικές Σχολές, έναντι των Ιερατικών Φροντιστηρίων, τα οποία θεωρούνται κατώτερα. Η επιτυχία των ιερατικών Σχολών κρίνεται από το εάν μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες για μόρφωση του κλήρου της Εκκλησίας της Ελλάδας (Βοβολίνης, 1952).

2.7 Η επιτυχία που σημείωσε η Ριζάρειος και η προσφορά της στην Εκπαίδευση

Είναι γεγονός, πως οι απόφοιτοι της Ριζαρείου σημειώναν μεγάλη επιτυχία σε εκκλησιαστικά ή πολιτικά αξιώματα, στη μετέπειτα ζωή τους. Κάποιοι από αυτούς, ήταν ο Αθανάσιος Ευταξίας, ο οποίος υπήρξε πρωθυπουργός και υπουργός παιδείας (Βοβολίνης, 1952). Ο Ιωάννης Ευταξίας, αδερφός του Αθανασίου, υπήρξε καθηγητής στη Νομική Σχολή και ήταν ειδήμονας και γνώστης του εκκλησιαστικού δικαίου και διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας. Ο Θεόφιλος Βορέας και ο Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος είχαν διαπρέψει στον τομέα της φιλοσοφίας. Και οι δύο απόφοιτοι της Ριζαρείου, ο πρώτος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο δεύτερος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, όπως και γραμματέας και Πρόεδρος της ακαδημίας (Κονιδάρης, 1969). Ένα αξιοσημείωτο επίσης ποσοστό είναι πως από τους 58 καθηγητές των θεολογικών σχολών των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Αθήνας, οι 27 είχαν αποφοιτήσει από τη Ριζάρειο εκκλησιαστική σχολή. Δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί φυσικά και το πέρας του επισκόπου Πενταπόλεως, Νεκταρίου, ο οποίος ανακηρύχθηκε αργότερα από την εκκλησία μας <<Άγιος>>. Για χάρη της αντικειμενικότητας, θα πρέπει να αναφερθούν και τα αρνητικά χαρακτηριστικά, τα οποία έχουν καταγραφεί για τη σχολή. Αρχικά, από το σύνολο των ιερέων, οι οποίοι ανέρχονται στις 8.000, οι 400 μονάχα από αυτούς ήταν απόφοιτοι της Ριζαρείου στη δεκαετία του 1970. Επιπλέον, από τους 1.608 εισαχθέντες φοιτητές σε σχολής, μονάχα οι 640 κατάφεραν με επιτυχία να διεκπεραιώσουν όλες τις υποχρεώσεις της

σχολής και να λάβουν το πτυχίο τους (Κονιδάρης, 1969). Παίρνουμε βεβαίως υπόψιν μας το γεγονός πως το διάστημα 1940- 1960, δηλαδή μία εικοσαετία, η σχολή παρέμεινε κλειστή, όμως ένα ποσοστό που αγγίζει τα 2/3 των φοιτητών, εγκατέλειψαν τη φοίτησή τους, πριν προλάβουν να την ολοκληρώσουν με επιτυχία. Μία ακόμα δυσμενής συνθήκη, ήταν το γεγονός πως οι απόφοιτοι της σχολής ήταν κατά περίπου μία δεκαετία μικρότεροι από όσο όφειλαν να είναι για να γίνουν κληρικοί, η ηλικία αυτή αφορούσε το 30ο έτος της ηλικίας τους, ήταν δηλαδή περίπου στην ηλικία των 19-20 ετών. Δεν υπήρξε κάποια επιπλέον κινητοποίηση από την εκκλησία, ούτε με τον νέο καταστατικό νόμο του 1923, ούτε και με τις ευεργετικές παρεμβάσεις του υπουργού Αθανασίου Ευταξία, απόφοιτου επίσης της Ριζαρείου. Επίσης, φιλότητα και μεγάλη προσπάθεια κατέβαλε ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ακόμα και αν κατά τα έτη 1941 - 1949, είχε να αντιμετωπίσει τα γεγονότα της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου. Παρόλα αυτά, κατάφερε να εισάγει στο δημόσιο προϋπολογισμό, τη μισθοδοσία του κλήρου, καθώς και μετά την απελευθέρωση από τη γερμανική κατοχή, ψηφίστηκαν τα πρώτα μέτρα για την εκκλησιαστική εκπαίδευση. Μέσα από τη διαθήκη του Γεωργίου Ριζάρη, η οποία περιλάμβανε και τις επιθυμίες του αδερφού του, Μάνθου, και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 72, ο ίδιος ορίζει ως σκοπό της σχολής να χορηγεί στους νέους τις παιδαγωγικές γνώσεις και τα διδακτικά μέσα, ώστε να είναι ικανοί μέσα σε ένα διάστημα πέντε ετών να είναι σε θέση να γίνουν ιερείς. Η σχολή θα πρέπει πάντα να συντελεί στην επιστημονική μόρφωση της νεολαίας, ενώ στο άρθρο 78 αναφέρει ο ίδιος πως ακόμα και αν δεν προλάβει όσο θα είναι εν ζωή, θέλει να διδάσκονται στη Ριζαρείο όσοι το επιθυμούν, να τους διδάσκεται η ιεροσύνη και να μη γίνονται δεκτοί όσοι δεν την ακολουθούν. Ιδιαίτερη συγκίνηση προκαλεί με το άρθρο 170 και όσα λέει κλείνοντας τη διαθήκη του: << Μόλις τελείωσε ήθελα να γράψω. θέλω και επιθυμώ να εκτελεστούν όσα διέταξα. η επιθυμία μου είναι να ωφεληθεί το κοινό από τον δικό μου ιδρώτα και του μακαρίου του αδερφού μου>>. Με βάση όσα προαναφέρθηκαν, αντιλαμβανόμαστε πόσο πολύ τον απασχόλησαν οι ικανότητες και τα προσόντα των τροφίμων και έχοντας τον φόβο μήπως παρέλειψε να σχεδιάσει ή να αναφερθεί σε κάτι, ανέθεσε την εποπτεία στην Κυβέρνηση. Ένα θέμα που απασχόλησε τον Γεώργιο Ριζάρη, ήταν η μόρφωση του κλήρου, έτσι ώστε να έχει την ικανότητα να σκορπίσει το φως στον λαό και να κηρύξουν το Ευαγγέλιο.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία, αντιλαμβανόμαστε πως αυτός ο προβληματισμός του ήταν βάσιμος, καθώς η μόρφωση του κλήρου ήταν ένα φλέγον ζήτημα για χρόνια. Ένα ακόμα πράγμα που απασχολούσε τη σχολή, ήταν ο προβληματισμός για τη δεκαετία, από το 20ο έτος της αποφοίτησης έως το 30ο έτος της ιεροσύνης των αποφοίτων, όχι τόσο για το επαγγελματικό ή το οικονομικό κομμάτι, αλλά για το ηθικό και το πνευματικό. Έτσι, θα έπρεπε η σχολή να διαμορφώσει ένα πρόγραμμα μόρφωσης του κλήρου, ώστε να μπορέσει μέσα σε μία νέα κατάσταση παγκοσμιοποίησης να επιβιώσει ο χριστιανισμός. Αν και οι στόχοι που είχε θέσει ο Γεώργιος Ριζάρης εκπληρώθηκαν, δεν υπήρξε ο απαιτούμενος αριθμός χειροτονούμενων κληρικών από τους αποφοίτους της Σχολής, όπως επιθυμούσε εξ αρχής ο ιδρυτής.

Από το σχολικό έτος 1998 - 1999 η Ριζάρειος εκκλησιαστική σχολή λειτουργεί πλέον ως εκκλησιαστικό λύκειο και παίρνει την ονομασία << ενιαίο εκκλησιαστικό Λύκειο Ριζαρείου σχολής >>, και υπάγεται στην περιφέρεια της Β' Αθήνας, στη διεύθυνση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, του νομού Αττικής και ανήκει στη μέση εκπαιδευτική βαθμίδα. Οι μαθητές που αποφοιτούν από την δεύτερα τάξη είναι χειροτονούμενοι και έχουν προσόντα που αντιστοιχούν ενός ιερέα Β κατηγορίας, ενώ είναι προαιρετική η φοίτηση στην ταχύρρυθμη θεολογική εκπαίδευση, όσων ατόμων ήθελαν να ιερωθούν. Πέρα από το Εννιαίο Εκκλησιαστικό Λύκειο, η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή περιλαμβάνει το ριζάρειο οικοτροφείο Μονοδενδρίου και τη ριζάρειο χειροτεχνική σχολή Μονοδενδρίου. Σήμερα η Ριζάρειος στρέφεται και στην επιμόρφωση και άλλων ανατολικών ορθόδοξων εκκλησιών έχοντας πραγματοποιήσει από το 2002 και έπειτα επιμορφωτικά σεμινάρια προς αυτή την κατεύθυνση. Όπως προβλέπεται από το 1844, έτσι και ως σήμερα, η Ριζάρειος σχολή διοικείται από το εννεαμελές διοικητικό συμβούλιο των εκτελεστών της διαθήκης, απαρτιζόμενο από έγκριτους επιστήμονες και επιχειρηματίες οι οποίοι φροντίζουν για τη λειτουργία της σχολής (Κονιδάρης, 1969).

3 Ιστορικό πλαίσιο: 1844 – 1900 (Κληροδότημα/ συνθήκες λειτουργίας)

3.1 Η τοποθεσία της Σχολής.

Το διοικητικό Συμβούλιο της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής πραγματοποίησε το 1937 την αγορά ενός κτήματος 85 στρεμμάτων στο Χαλάνδρι, και πιο συγκεκριμένα του στρατηγού Αριστοτέλη Κόρακα, έναντι 2.850.000 δραχμές. Σκοπός της αγοράς αυτής, ήταν να μεταφερθούν στο νέο οίκημα τα διδακτήρια της σχολής, τα οποία ήταν στη λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας αφού ανεγερθεί το νέο εκπαιδευτήριο, το οποίο με βάση την παιδαγωγική της εποχής, ήταν αξιοσημείωτο πως βρισκόταν μακριά από την Βουλή, στο κέντρο της Αθήνας (Φυτράκης, 1984).

3.2 Η αρχιτεκτονική του κτιρίου

Το 1939, για τον καθορισμό της αρχιτεκτονικής του κτιρίου προηγήθηκε ένας αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, ανάμεσα σε διπλωματούχους των Ανωτάτων Σχολών Πολιτικών Μηχανικών και Αρχιτεκτονικού Ελλήνων, τον οποίο και κέρδισε ο Αρχιτέκτονας Αρθούρος Σκέπερς. Η σχολή πέρα από τα διδακτήρια, σχεδιάστηκε ώστε να συμπεριλαμβάνει και οικοτροφείο, όπου και θα φιλοξενούνταν συνολικά 240 σπουδαστές. Η γενική μελέτη των μαθητών προβλέπονταν να λαμβάνει χώρα μεταξύ άλλων και σε αίθουσες για άσκηση, ζωοτεχνία, γεωπονικών μαθημάτων, ενυδρείου, ζωολογίας, μελισσοκομείου, θερμοκηπίου γεωπονικών μαθημάτων, χοιροτροφείου και αίθουσα γυμναστικής και υπόστεγο για αυλή 300-400 m², γήπεδα για την υλοποίηση αθλημάτων, όπως αυτά ήταν το μπάσκετ, το βόλλευ, το τένις, το ποδόσφαιρο, το σκοπευτήριο, όπως και μία δεξαμενή για κολύμβηση. Εντός του περιβαλλοντικού χώρου της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, υπήρχε ο ιερός ναός του Αγίου Γεωργίου, ο οποίος φιλοξενούσε έως και 500 εκκλησιαζόμενους (Κουτσογιάννης, 1962).

Το 1957 εγκρίθηκε το αρχιτεκτονικό σχέδιο που κατέθεσε έπειτα από μελέτη ο Αρθούρος Σκέπερς, ενώ με δημοπρασία τον Ιούνιο του 57, ανατέθηκε η ανοικοδόμηση του οικήματος στον μηχανικό εργολάβο, Ελευθέριο Σιγάλα. Ο ίδιος ο

Αρθούρος Σκέπερς επίβλεπε τα έργα του ιερού ναού, όπως και τα υπόλοιπα έργα. Σύμφωνα με τον Κουτσογιάννη (1962) τα έργα αφορούσαν τις ηλεκτρολογικές, στατικές και μηχανολογικές μελέτες, ήταν υπό την επίβλεψη του πολιτικού μηχανικού και ηλεκτρολόγου της σχολής Γιώργου Τσαγρή.

3.3 Ο περιβάλλον χώρος

Τη διαμόρφωση του κτίσματος ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Αντωνιάδης, ο οποίος ήταν και καθηγητής και γεωπόνος στη σχολή. Από το 1961 έως και το 1962, καλύφθηκε περίπου μία έκταση 16 στρεμμάτων, που αφορούσε το βορειοανατολικό, ανατολικό και νότιο τμήμα της σχολής. Τα φυτά που κάλυπταν την έκταση αυτή ήταν μεταξύ άλλων δεντρολίβανα, ελιές, νερατζιές, δάφνη, πιττόσπορα, κυπαρίσσια, ροδιές, κουκουναριές και κουμαριές. Το 1962, προτάθηκε ένα σχέδιο κατασκήνωσης πέργκολα παρόμοιο με αυτό του εθνικού κήπου. Γύρω στο 1964 φυτεύθηκε με δέντρα ελιάς ο περιβάλλον χώρος του θυρωρείου, ενώ το 1966 διαμορφώθηκε ο περιβάλλον χώρος της κύριας εισόδου των εισερχομένων ατόμων, δημιουργώντας μία ευχάριστη θέση στο θεατή, καθώς αφορούσε την πρώτη εικόνα που αντίκριζε.

Από την δημιουργία της σχολής, έγινε επιτακτική η ανάγκη για ύπαρξη λαχανόκηπου, ώστε μέσα από την εντατική καλλιέργεια κηπευτικών, να καλύπτεται η ανάγκη για λαχανικά από τη σχολή, ενώ φάνηκε πως η έκταση των 2 στρεμμάτων της σχολής ήταν επαρκής χώρος για το σκοπό αυτό. (Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου, 1980,1983).

4. Η Ριζάρειος Σχολή την περίοδο 1919 – 1969

4.1 Το Ιεροδιδασκαλείο

Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, η οποία από το 1844 λειτουργεί ως Κλασσικό Εκκλησιαστικό Γυμνάσιο, ήδη έχει μετατραπεί σε Ιεροδιδασκαλείο. Η φοίτηση ήταν πενταετής και οι μαθητές εισάγονταν έπειτα από εισαγωγικές εξετάσεις, ενώ θα έπρεπε να είναι ταυτόχρονα και κάτοχοι απολυτηρίου του Ελληνικού Σχολείου. Ταυτόχρονα με τα εγκύκλια μαθήματα του Γυμνασίου, διδάσκονταν και πολλά θεολογικά μαθήματα, τα οποία ήταν απαραίτητα για τη μόρφωση των δημοδιδασκάλων, όπως και παιδαγωγικά και τεχνικά μαθήματα. Όσοι από τους μαθητές της Ε΄ τάξης της σχολής δεν επιθυμούσαν να ακολουθήσουν το επάγγελμα του διδασκάλου, τότε ακολουθούσαν το δεύτερο τμήμα της Ε΄ τάξης, το Προπαρασκευαστικό, όπου το πρόγραμμά του, ήταν καθαρά θεολογικό. Το πρόγραμμα του Ιεροδιδασκαλείου άρχισε να εφαρμόζεται από σχολικό έτος 1918 – 1919. Ο παιδαγωγικός καταρτισμός των τροφίμων, ανατέθηκε σε διακεκριμένους παιδαγωγούς, όπως αυτοί ήταν ο Ζήσης Ζαμάνης, διευθυντής του Μαράσλειου Διδασκαλίου και ο Σπυρίδων Καλλιάφας. Οι ίδιοι, δίδασκαν την Παιδαγωγική Επιστήμη, ενώ την Παιδαγωγική Επιστήμη δίδαξε και ο Γεώργιος Σακελαρίου, όπου έπειτα ήταν καθηγητής στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Αθηνών. Κατά τα σχολικά έτη 1929 – 1930 και 1930 – 1931, παιδαγωγοί των δύο τελευταίων τάξεων Δ΄ και Ε΄, διετέλεσαν οι Παντελής Παϊδούσης και Νικόλαος Καραχρήστος (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.1.1 Το Ιερατικό Φροντιστήριο

Με τον Νόμο 1432/1918 προβλέπονταν πως με το Ιερατικό Φροντιστήριο θα επιμορφώνονταν οι Δημοδιδάσκαλοι και οι απόφοιτοι του Γυμνασίου, οι οποίοι επρόκειτο να γίνουν ιερείς. Η λειτουργία του ξεκίνησε την 11η Ιανουαρίου 1920 στα οικήματα της μονής Πετράκη και τα έξοδα καταβάλλονταν από τη Ριζάρειο Σχολή και το κράτος. Ο διευθυντής της Ριζαρείου Σχολής εκτελούσε ταυτόχρονα και χρέη

διευθυντή στο Ιερατικό Φροντιστήριο, ενώ ταυτόχρονα διπλό ρόλο επιτελούσαν και οι καθηγητές της σχολής. Αρκετοί μαθητές και κυρίως Δημοδιδάσκαλοι, γράφτηκαν στο Φροντιστήριο και κρίθηκαν ικανοί από το διδακτικό προσωπικό της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής. Η κάθε σειρά των μαθητών διδάσκονταν για τέσσερις μήνες, ενώ οι τελευταίοι από αυτούς ολοκλήρωσαν τα μαθήματά τους στις 19/9/1920 όπου και το Φροντιστήριο έκλεισε τις πύλες του για πάντα (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.1.2 Οι μαθητές της Ριζαρείου την περίοδο 1919 – 1963

Όσο η Ριζάρειος Σχολή λειτουργούσε ως Κλασσικό Ιερατικό Γυμνάσιο, οι μαθητές ήταν λίγοι, ενώ με τη λειτουργία του Ιεροδιδασκαλείου οι μαθητές έγιναν περισσότεροι. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, είναι πως οι μαθητές της Α΄ τάξης δεν ήταν περισσότεροι από 15, ενώ τώρα έφτασαν τους 51. Σε αυτό συντέλεσε και η υποτροφία του Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969). Κατά το διάστημα αυτό, τα πράγματα στη Ριζάρειο χαρακτηρίστηκαν λαμπρά, όπως και όλο το πλαίσιο, το οποίο αφορά τον διευθυντή, τους καθηγητές και όλο το περιβάλλον της Σχολής. Οι μαθητές περνούσαν ευχάριστα την ημέρα τους, η οποία περιείχε διδασκαλία, εκκλησιασμό και ψυχαγωγία, άκουγαν μαθήματα από άριστους καθηγητές. Επιπλέον, στην εκκλησία της Σχολής, πραγματοποιούσαν την προσευχή τους μαζί με τον Διευθυντή και τους καθηγητές τους. Το ενδιαφέρον των μαθητών, συγκέντρωνε η μεγάλη αίθουσα της βιβλιοθήκης. Οι τόμοι ήταν όλοι στη διάθεση των μαθητών και ο διευθυντής μπορούσε να χρησιμοποιήσει το βήμα, ώστε να αναπτύξει θέματα ακόμα και που να μην σχετίζονται με τα μαθήματα της Σχολής (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969)..

Η μεγαλύτερη ακμή της Ριζαρείου Σχολής, σημειώθηκε κατά τη θητεία του ως διευθυντή του Χρυσόστομου Παπαδόπουλου και απόδειξη αποτέλεσε το γεγονός πως οι μαθητές εκείνης της εποχής, προόδευαν σε όλους τους τομείς. Το γεγονός πως δεν έγιναν όλοι οι μαθητές ιερείς, όπως έχει προαναφερθεί στην παρούσα εργασία, οφείλεται σε βαθύτερα αίτια, τα οποία δεν ανήκουν στη Ριζάρειο, αλλά στο σύστημα διαπαιδαγώγησής της. Η Πολιτεία και η Εκκλησία, δεν έδειξαν ενδιαφέρον προς τους

μαθητές αυτούς, όμως είναι γεγονός πως όσοι από αυτούς χειροτονήθηκαν, αποδείχθηκαν υποδειγματικοί κληρικοί και πολλοί από αυτούς έφτασαν στα ύπατα αξιώματα της Εκκλησίας. Κάποιοι σπούδασαν την επιστήμη της Θεολογίας σε βάθος και έγιναν μετέπειτα καθηγητές στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Αθηνών, ενώ Ριζαρείτες καθηγητές δίδασκαν και στην ακαδημία Αθηνών. Σε όλα τα σημεία της ελληνικής επικράτειας και στις ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού, οι ιερείς και οι διδάσκαλοι της Ριζαρείου ανέπτυξαν υποδειγματική δράση στον Ελληνοχριστιανικό τομέα (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.1.3 Τα οικονομικά της Σχολής

Η Ριζάρειος την εποχή αυτή, χάνει την περιουσία της στη Ρωσία, εξ αιτίας της Μπολσεβίκικης επανάστασης, όπως συνέβη και στην Ελλάδα εξαιτίας της ατυχούς έκβαση της Μικρασιατικής εκστρατείας. Έτσι τα οικονομικά της Σχολής επιδεινώθηκαν. Από τον Ιανουάριο του 1920 ο προϋπολογισμός παρουσίαζε ήδη έλλειμμα, το οποίο προέρχονταν από τις πολλές υποτροφίες του Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου, από το ενοικιοστάσιο και τέλος, από το μικρό μηνιαίο ενοίκιο του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης. Σε συμβούλιο που συγκάλεσε ο διευθυντής της Σχολής στις 12/03/1920, ανακοίνωσε πως το 1918 η Σχολή παρουσίασε έλλειμμα 80.000 δραχμές, το 1919 παρουσίασε έλλειμμα 57.000 δραχμές, ενώ ο προϋπολογισμός του 1920 παρουσίασε έλλειμμα 66.290 δραχμές (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969). Στο συμβούλιο είχε παραστεί και ο Υπουργός Παιδείας Δ. Δίγκας, ο οποίος επιδίωξε την αύξηση των εισοδημάτων της Σχολής, από την μεταβολή της άγονης περιουσίας σε προσοδοφόρα και από την εκμετάλλευση των οικοπέδων της Σχολής. Επιπλέον, συμπλήρωσε πως γνωρίζει και ο ίδιος ότι το μίσθωμα που καταβάλει το Κράτος είναι μικρό και πως χρειάζεται να συνταχθεί νέος Νόμος για να αυξηθεί, τον οποίο και είναι ο ίδιο πρόθυμος να υποβάλλει στη Βουλή. Υποσχέθηκε επιπλέον πως θα υποβάλει για ψήφισμα δύο Νομοσχέδια, το πρώτο από αυτά θα αφορούσε την αύξηση του ενοικίου του οικοδομήματος της Σχολής και το δεύτερο αφορούσε την άδεια για σύναψη δανείου από τη Σχολή για την κάλυψη των ελλειμμάτων της. Δύο περίπου μήνες αργότερα, στο συμβούλιο της Σχολής που πραγματοποιήθηκε στις 09/05/1920, ανακοινώθηκε

πως το Ταμείο της Σχολής στερείται χρημάτων και πως για την άμεση αντιμετώπιση των αναγκών της Σχολής, θα χορηγηθεί από την Τράπεζα της Ανατολής δάνειο 25.000 δραχμών. Κατά τη διάρκεια του παρόντος Συμβουλίου πραγματοποιήθηκε και πλειστηριασμός για την πώληση του οικοπέδου της Σχολής, χωρίς φυσικά να περιλαμβάνεται και η ίδια, με προσφορά η οποία ξεκινούσε από το ποσό των 1.500.000 δραχμών. Κατά τη δημοπρασία δεν εμφανίστηκε κανένας αγοραστής, γεγονός που αποτελεί ευτύχημα. Έπειτα, σε νέο Συμβούλιο της Σχολής που πραγματοποιήθηκε στις 05/06/1920, ανακοινώθηκε πως παρά την χρήση του Νομοσχεδίου για αύξηση του μισθού των Λειτουργών της Μέσης Εκπαίδευσης, όπου το κονδύλιο του προϋπολογισμού της Σχολής διπλασιάστηκε, ο προϋπολογισμός της Σχολής και πάλι παρουσίαζε έλλειμμα. Το Συμβούλιο συνέταξε μακροσκελέστατο έγγραφο προς το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης, στο οποίο τονίζεται η κρίσιμη οικονομική κατάσταση της Σχολής και ζητείται η αρωγή της Κυβέρνησης. Δύο μήνες αργότερα συζητείται έντονα η αναστολή των εργασιών της Σχολής, κυρίως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, όπως και της μείωσης των αριθμών των καθηγητών της. Τον Φεβρουάριο του 1921 ο Υπουργός Οικονομικών αύξησε το ενοίκιο του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης στις 60.000 δραχμές ετησίως και χορήγησε άτοκο δάνειο στη Σχολή, μέχρι την τακτοποίηση των οικονομικών ζητημάτων της. Το Συμβούλιο της Ριζαρείου επαναφέρει την πρόταση για αναστολή της λειτουργίας της Σχολής από τον Σεπτέμβριο του 1921. Το Υπουργείο, απέρριψε την πρόταση αυτή, καθώς πίστευε πως η σχολή θα καλύψει τα ελλείμματα του παρελθόντος. Το Συμβούλιο αναγκάστηκε να υποχωρήσει και να αποδεχτεί στη συνεδρίαση στις 12/06/1921 τη συνέχιση της λειτουργίας της ιστορικής Ριζαρείου (Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.1.4 Η εκλογή νέου διευθυντή

Ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος υπέβαλε την παραίτησή του από τη θέση του Διευθυντή και καθηγητή της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής στις 12 Μαρτίου 1923, δύο μέρες μετά τη χειροτονία του ως Μητροπολίτης Αθηνών. Στο Συμβούλιο της Ριζαρείου προέκυψε ένα νέο πρόβλημα: να βρεθεί ένας αντάξιος διάδοχος, κάτι

που δεν ήταν καθόλου εύκολο εγχείρημα, καθώς ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος είχε συγκεντρώσει στο πρόσωπό του πολλά προσόντα και χαρίσματα. Η επιλογή έγινε ανάμεσα σε τρεις υποψήφιους: α) τον Μητροπολίτη Ανέων και Περγάμου, ο οποίος συγκέντρωσε 6 ψήφους, β) τον αρχιμανδρίτη Ευάγγελο Αντωνιάδη, καθηγητή και οικονόμο της Σχολής, ο οποίος συγκέντρωσε 6 ψήφους και γ) ο αρχιμανδρίτης Ζαχαρίας Λιανάς, ο οποίος συγκέντρωσε 4 ψήφους. Το Συμβούλιο απέρριψε την πρώτη υποψηφιότητα, καθώς έκρινε πως ο υποψήφιος στερούνταν τυπικών προσόντων και τελικά διόρισε τον Ζαχαρία Λιανά, γεγονός που λύπησε τους μαθητές της Σχολής (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969).

Ο Ζαχαρίας Λιανάς είχε την ατυχία να διαδεχθεί έναν πολύ μεγάλο και άξιο προκάτοχο. Ήταν και ο ίδιος ενάρετος και ευσεβής, όμως υστερούσε σε παιδαγωγικό και επιστημονικό επίπεδο. Επιπλέον, εξαιτίας της προχωρημένης ηλικίας τους, αδυνατούσε να έρθει σε επαφή με τις παιδικές ψυχές των μαθητών. Οι μαθητές την 16ην Φεβρουαρίου 1925 οδηγήθηκαν σε εξέγερση, οπού αίτημά τους αποτελούσε η απομάκρυνση του διευθυντή. Το Συμβούλιο προχώρησε σε πολύωρες συνεδριάσεις και οι αυστηρότεροι από αυτούς, οι στρατιωτικοί, πρότειναν την παραδειγματική τιμωρία των μαθητών, ενώ οι υπόλοιποι ανέπτυξαν μετριοπαθείς γνώμες. Ακόμα και ο Αμίλκας Αλιβιζάτος, που άλλοτε ήταν συμπαθής ως προς τον Ζαχαρία Λιανά, εξέφρασε τώρα τη γνώμη του, όπου τον χαρακτήρισε ανεπαρκή. Ο Σύμβουλος Γ. Γάναρης πρότεινε να εξεταστεί πρώτα το ζήτημα του διευθυντή και έπειτα η πράξη των μαθητών. Στη Σχολή κατέφθασε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος, ο οποίος συνομίλησε με τον Ζαχαρία Λιανά, όπου και διαπίστωσε πως ο ίδιος δεν είχε καμία αντίληψη της κατάστασης. Στο σημείο αυτό οι περισσότεροι συμμετέχοντες του Συμβουλίου εξέφρασαν την άποψή τους, πως ο ίδιος πρέπει να παραιτηθεί. Ο Ζ. Λιανάς, δεν αποδέχτηκε την παραίτηση που το πρότειναν και έτσι η Σχολή τον υποχρέωσε να αποχωρήσει προσωρινά, τοποθετώντας προσωρινό διευθυντή τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Κωνσταντίνο Δυοβουνιώτη. Οι μαθητές εξέλαβαν την αντικατάσταση, αν και προσωρινή, με ανακούφιση και επανήλθαν υποδειγματικά στις τάξεις τους. Ο Ζαχαρίας Λιανάς υπέβαλε την οικειοθελή παραίτησή του στις 01/03/1925 (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969).

Το Συμβούλιο της Ριζαρείου τον Σεπτέμβριο του 1925 προχώρησε σε εκλογή τακτικού διευθυντή, όπου και πάλι οι υποψήφιοι διευθυντές ήταν τρεις, όπου τελικά

με επτά ψήφους εξελέγη ο Ευάγγελος Αντωνιάδης, γεγονός που θα έπρεπε να συμβεί πριν δύο έτη, ευθύς από την αποχώρηση του Χρυσόστομου Παπαδόπουλου. Η εκλογή του Ευάγγελου Αντωνιάδη ήταν ηθική και δίκαιη, καθώς υπηρετούσε τη Σχολή για πολλά χρόνια. Με την εκλογή αυτή, θα απέφευγαν την εξέγερση των μαθητών, η οποία αν και είναι δικαιολογημένη, δεν παύει να αποτελεί εξέγερση ιεροσπουδαστών. Ο Ευάγγελος Αντωνιάδης ήταν επόμενο να επιτύχει στη θέση του διευθυντή, καθώς ο ίδιος υπηρετούσε στη Ριζάρειο από το 1917, ως καθηγητής και οικονόμος, διέθετε πλήρη φιλοσοφική και θεολογική κατάρτιση, διατηρώντας την ακεραιότητα του χαρακτήρα του, πράγμα που σπάνιζε την εποχή εκείνη. Την εποχή που διετέλεσε διευθυντής οι μαθητές τη Σχολής αυξήθηκαν, εξελίχθηκαν επιστημονικά και πνευματικά, ως ιερείς και διδάσκαλοι και έτσι το όνομα της Ριζαρείου Σχολής εξακολουθούσε να τιμάται (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.1.5 Τα οικονομικά της Σχολής

Η οικονομική κατάσταση της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής εξακολουθεί ακόμα να νοσεί. Ο απολογισμός του 1923 παρουσιάζει έλλειμμα κατά 131.252 δραχμές, γεγονός που προκαλεί ανησυχία στο Συμβούλιο της Σχολής. Στις 18/10/1924 το Συμβούλιο αποφασίζει να επισκεφτεί τον Πρωθυπουργό, με αίτημά του να λάβει η κυβέρνηση υπόψιν της τη μέριμνα που χρειάζεται η Σχολή και να προνοήσει ώστε να αυξηθεί το ενοίκιο του Υπουργείου.

Η Ριζάρειος είχε πάντα την τύχη να έχει καλούς συμβούλους και διακεκριμένες προσωπικότητες της Αθηναϊκής κοινωνίας. Οι ίδιοι κατάφεραν να βγάλουν την Σχολή από την οικονομική κρίση της περιόδου αυτής. Ήδη από το 1924 η Σχολή παρουσίασε περίσσειμα, το οποίο και αυξάνεται με την πάροδο των χρόνων, καθώς τα οικονομικά της Σχολής όλο και βελτιώνονται. Επιπλέον, το Συμβούλιο θέτει πρόγραμμα αξιοποίησης της περιουσίας της Σχολής, κυρίως της οικοδομικής, όπου θα επιφέρει μεγάλα έσοδα στο εισόδημα της Σχολής. Ο κύριος υπεύθυνος της πρωτοβουλίας αυτής, ήταν ο έμπειρος με τα οικονομικά θέματα σύμβουλος από την Ήπειρο, ο Γεώργιος Γούναρης, όπου η οικονομική του πολιτική απεδείχθη σωτήρια για τη Σχολή και έτσι ο ίδιος αποτέλεσε τον οικονομικό στυλοβάτη της Σχολής

(Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969).

4.2 Η κατάργηση του Ιεροδιδασκαλείου

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 μετέτρεψε τα ιεροδιδασκαλεία του κράτους σε καθαρά Ιερατικές Σχολές. Στη μεταρρύθμιση αυτή δεν εξαιρέθηκε ούτε το Ιεροδιδασκαλείο της Ριζαρείου, ακόμα και αν το ίδιο λειτουργούσε με άρτιο τρόπο. Οι μεταρρυθμιστές, στην προσπάθειά τους να καλύψουν τους πραγματικούς λόγους της πράξης τους, ισχυρίστηκαν πως το επάγγελμα του δημοδιδασκάλου είναι ασυμβίβαστο ως προς τον ρόλο του Ιερέα και πως δεν αποκτούν διδασκαλική συνείδηση οι μαθητές που μορφώθηκαν μέσα από τα Ιεροδιδασκαλεία. Εσκεμμένα λησμονήθηκε η διαπαιδαγώγηση επί αιώνες του Έθνους από τους διδασκάλους – Ιερείς, όπως και η θεολογική μόρφωση του Ιεροδιδασκαλείου, η οποία συμπλήρωνε τον κύκλο γνώσεων του δημοδιδασκάλου. Απόδειξη αποτελεί το γεγονός πως οι απόφοιτοι της Ριζαρείου ευδοκίμησαν μετά την εξάσκηση του διδακτικού τους λειτουργήματος (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969). Η κατάργηση των Ιεροδιδασκαλείων απέβη ολέθρια για τις Ιερατικές Σχολές, καθώς ισοδυναμούσε με την κατάργησή τους. Με τα νέα δεδομένα πλέον, οι απόφοιτοι θα έπρεπε να αναμένουν δέκα έτη μέχρι τη στιγμή της ιεροσύνης. Στο σημείο αυτό αναγεννιέται το ερώτημα, μετά από το διάστημα της δεκαετής αναμονής, οι απόφοιτοι θα στραφούν σε κάποιο άλλο επάγγελμα, αποκτώντας ενδεχομένως κάποια αρνητικά εφόδια;

Παρόλες τις εκκλήσεις της Εκκλησίας, το Ιεροδιδασκαλείο καταργήθηκε και επανήλθε ο θεσμός των Ιερατικών Σχολών σε χειρότερη μορφή.

4.3 Η Ριζάρειος Σχολή μετατρέπεται και πάλι σε Ιερατική Σχολή

Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, μετά την κατάργηση του Ιεροδιδασκαλείου, μετατράπηκε και πάλι σε Ιερατική Σχολή, η οποία ήταν προσαρμοσμένη στον εκπαιδευτικό τύπο του κλασσικού Γυμνασίου (Νόμος 4370/1929). Οι αλλαγές που προκλήθηκαν στις τάξεις φοίτησης, έχουν προαναφερθεί λεπτομερώς στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Το 1931 η Σχολή μετατρέπεται σε πεντατάξια Ιερατική Σχολή, όπου η τελευταία τάξη ήταν καθαρά

θεολογική με θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.4 Τα Ιερατικά Φροντιστήρια

Για την καλύτερη κάλυψη των εφημεριακών κενών, με τον Νόμο 5142/1931, προβλήθηκε η σύσταση δύο Ιερατικών Φροντιστηρίων, όπου γινόταν η εισαγωγή των μαθητών χωρίς εξετάσεις, έχοντας στην κατοχή τους το απολυτήριο Γυμνασίου. Στα ιερατικά Φροντιστήρια, εγγραφή πραγματοποιούσαν μαθητές από όλη την Ελλάδα και αποδείχθηκε πως οι περισσότεροι από αυτούς ήταν ακατάλληλοι, χωρίς να διαθέτουν την απαραίτητη κλίση καθώς οι λόγοι που τους οδήγησαν προς το ιερατείο ήταν κυρίως οικονομικοί. Για το λόγο αυτό, η Ριζάρειος δεν έτρεφε συμπάθεια προς το πρόσωπό τους. Τα δύο Ιερατικά Φροντιστήρια δεν παρέμειναν για πολύ ακόμα στη Ριζάρειο, καθώς τον Δεκέμβριο του 1932 μεταφέρθηκαν στην Ιερατική Σχολή Κορίνθου. Το Συμβούλιο της Ριζάρειου δεν επιθυμούσε την περαιτέρω παραμονή τους στα κτίρια της Σχολής, όχι μονάχα για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, αλλά και για το γεγονός πως καθυστερούσε και η επιχορήγηση από το κράτος. Στην Κόρινθο τα δύο Ιερατικά Φροντιστήρια λειτούργησαν για πολλά χρόνια (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969).

Η Ριζάρειος δεν διακρίθηκε για τον καθαρά ιερατικό της χαρακτήρα. Για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση, πραγματοποιήθηκαν επανειλημμένες συνεδριάσεις από το Συμβούλιο, το οποίο επικαλούνταν τη βούληση του Γ. Ριζάρη, να διδάσκονται δηλαδή στη Σχολή όσοι επιθυμούν να εμψύχουν στην ιεροσύνη. Προτάθηκε έτσι η ιδέα της κατάργησης του Κλασσικού Ιερατικού Γυμνασίου και η μετατροπή του σε απλό Ιερατικό Φροντιστήριο. Ο Σύμβουλος Δ. Μάξιμος επέμενε στον τύπο του Ιερατικού Φροντιστηρίου. Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος ανέφερε κατά τη συμμετοχή του στο Συμβούλιο τον Ιούλιο του 1933, πως είναι απαραίτητος για την Εκκλησία, ο κλασσικός ιερατικός τύπος της Σχολής. Το Συμβούλιο άκουσε την άποψη αυτή και ο τύπος της Σχολής παρέμεινε καθώς είχε. (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969).

Το 1936 εισήλθε στο Συμβούλιο της Σχολής ο Σπυρίδων Βλάχος,

Μητροπολίτης Ιωαννίνων, ο οποίος δεν ήταν ιδιαίτερα σύμφωνος με τη λειτουργία της Ριζαρείου στην Αθήνα και πρότεινε τη μεταφορά της στην Ήπειρο. Η ιδέα αυτή δεν καρποφόρησε και βρήκε αντίθετη τη γνώμη των υπόλοιπων Συμβούλων. Άλλωστε ήταν αντίθετη με την διαθήκη του Γ. Ριζάρη, όχι μονάχα η μεταφορά της Σχολής, αλλά και η μεταβολή της ιερατικής μόρφωσης που η ίδια προσφέρει (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.5 Αγορά νέου οικοπέδου και αναστολή της λειτουργίας της σχολής

Πάντα στον νου του Συμβουλίου της Σχολής βρισκόταν η επιθυμία για τη μεταφορά της Σχολής, σε κάποιο προάστιο έξω από την Αθήνα. Ο Σύλλογος εξέφρασε αντίθετη άποψη, καθώς για συναισθηματικούς λόγους δεν επιθυμούσε τη μεταφορά της Σχολής. Το Συμβούλιο, αντίθετο με την άποψη του Συλλόγου, επιθυμούσε να απομακρυνθεί η Σχολή από τον <<θόρυβο>> που προκαλούσε η μεγαλούπολη της Αθήνας και να αναγερθούν νέα μεγαλοπρεπή εκπαιδευτήρια, τα οποία να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της σύγχρονης παιδαγωγικής και της υγιεινής. Για τον σκοπό αυτό, το 1937 αγοράστηκε στην περιοχή του Χαλανδρίου, από τον στρατηγό Αριστ. Κόρακα, ένα κτήμα ογδόντα πέντε στρεμμάτων. Η κίνηση αυτή ωφέλησε τη Σχολή, καθώς απέκτησε με τον τρόπο αυτό ένα οικόπεδο, κατάλληλο για τη μελλοντική ανοικοδόμηση της Σχολής. Μετά το πέρας της περιόδου της κατοχής και των Δεκεμβριανών, κηρύχθηκε αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για την κατασκευή των νέων εγκαταστάσεων.

Με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, η λειτουργία της Ριζαρείου Σχολής αναστάλη και στα κτήρια της Σχολής στεγάστηκε αρχικά το Νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού και στη συνέχεια το προσωρινό Κρατικό Νοσοκομείο. Οι καθηγητές της Σχολής μετατέθηκαν στη διάθεση της Γ' Γενικής Επιθεώρησης Μέσης Εκπαίδευσης Αθήνας, ενώ οι υπάλληλοι της Σχολής τέθηκαν στη διάθεση της Γενικής Διεύθυνσης Θρησκευμάτων του Υπουργείου Παιδείας (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

4.5.1 Προσπάθεια του Συμβουλίου για εκκένωση του Κτιρίου

Κατά το έτος 1944, 100 χρόνια έπειτα από την ίδρυση της Σχολής, ήταν αδύνατος ο εορτασμός της ίδρυσης και της λειτουργίας της, καθώς η πατρίδα μόλις είχε απελευθερωθεί από την κατοχή και ακολούθως ξέσπασαν τα Δεκεμβριανά. Ένας ακόμα προβληματισμός υπήρχε επιπλέον από την επίταξη των κτιρίων της Σχολής από τις αγγλικές στρατιωτικές δυνάμεις, Παρά τις προσπάθειες και τα έγγραφα που παρέθετε το Συμβούλιο της Ριζαρείου, δεν πέτυχαν τίποτα παραπάνω, παρά την παράδοση ενός δωματίου στον α΄ όροφο και του μαγειρείου της Σχολής. Οι ιατροί μάλιστα, είχαν τόσο θράσος, ώστε να προτείνουν ενώπιον του Συμβουλίου της Σχολής, τη μόνιμη μετατροπή της σε Ριζάρειο νοσοκομείο. Αν και το Συμβούλιο απευθύνθηκε στο Συμβούλιο της Επικρατείας και δικαιώθηκε, δεν επιτεύχθηκε η εκκένωση του και το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας δεν συμμορφώθηκε προς την απόφαση αυτή. Η στάση της Εκκλησίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ακόμα και αδιάφορη. Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Σύμβουλος της Σχολής, Σπυρίδων, κατάφερε μέσα σε μία εβδομάδα την εκκένωση του κτιρίου της Αποστολικής Διακονίας, μέσα στο οποίο στεγάζονταν το Νοσοκομείο των Έφεδρων Αξιωματικών. Ο ίδιος, φαίνεται να μην επιθυμούσε την επαναλειτουργία της Σχολής, ώστε να μην στερήσει από το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς τους υποτρόφους της Ριζαρείου, καθώς είχαν ήδη καταβληθεί σημαντικά χρηματικά ποσά από αυτούς. (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1969).

4.5.2 Η οικονομική Πολιτική του Συμβουλίου

Το Συμβούλιο της Σχολής δεν δυσκολεύτηκε να διαπιστώσει πως δεν πρόκειται να της αποδοθεί πίσω το κτίριο. Σκέφτηκε λοιπόν, κάποιον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε και πάλι να επαναλειτουργήσει η Σχολή και κατέληξε πως αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την ανοικοδόμηση των νέων κτιρίων της Σχολής. Το 1947, αν και η οικονομική κατάσταση της Σχολής δεν ήταν η απαιτούμενη, προκηρύχθηκε αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για τα νέα διδακτήρια και αυτό που απέμενε ήταν η εξεύρεση του μεγάλου αυτού χρηματικού ποσού που απαιτούνταν.

Την περίοδο εκείνη, τα εισοδήματα της Σχολής ήταν πολύ φτωχά. Για το λόγο

αυτό η Διοίκηση της Σχολής, εφάρμοσε κάποια συστηματικά σχέδια για την αύξηση των εσόδων της. Αρχικά, προστέθηκαν επτά μικροκαταστήματα μέσα στη Ριζάρειο στοά Αθηνών. Επιπλέον, προστέθηκαν δύο όροφοι στην ιδιοκτησία της Σχολής, ανοικοδομήθηκε το μέγαρο το οποίο είχε ερειπωθεί από τους βομβαρδισμούς. Η Διοίκηση της Σχολής πέτυχε με αυτό τον τρόπο να αυξηθούν τα ενοικιαστήρια και ταυτόχρονα να αυξηθεί και ο προϋπολογισμός του Ιδρύματος (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

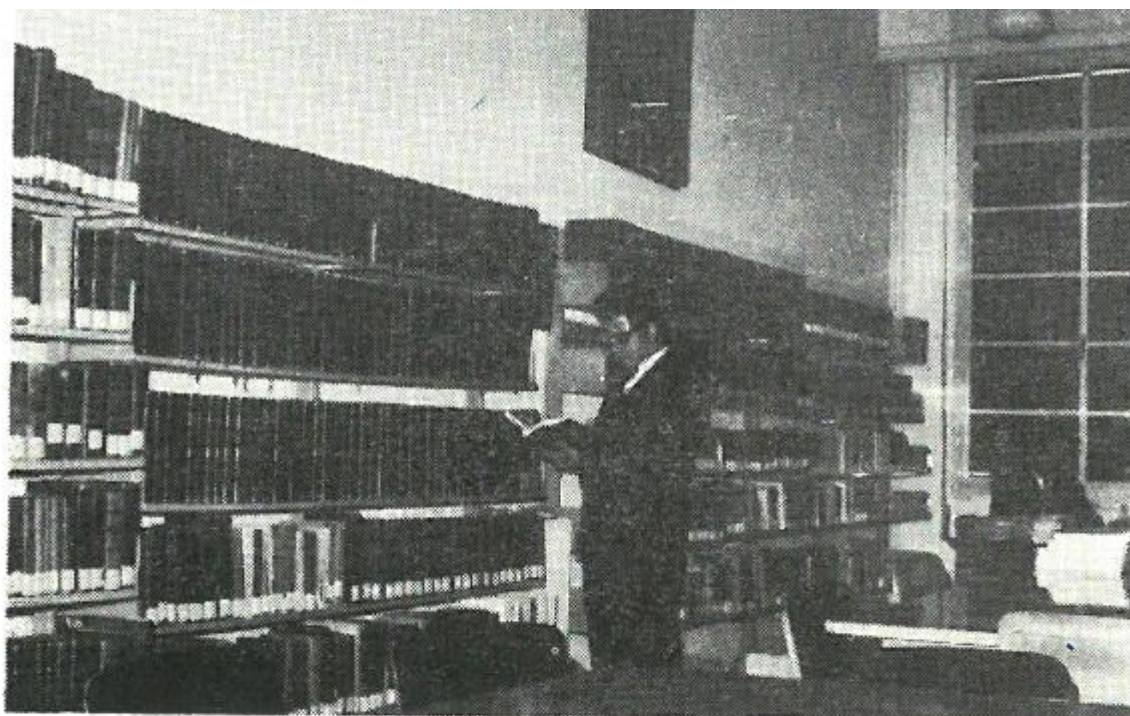
4.5.3 Σύσταση Ανώτερου Εκκλησιαστικού Φροντιστηρίου

Η κατοχή και τα Δεκεμβριανά δημιούργησαν πολλά κενά στις τάξεις του κλήρου. Υπό την Υπουργία του Κ. Αμάντου και Γενικού Διευθυντή Θρησκευμάτων Β. Βέλλα, συντάχθηκε ο Νόμος 540/1945, με τον οποίο οι Γεωργικές Ιερατικές Σχολές μετατράπηκαν σε Εκκλησιαστικές Σχολές. Επανιδρύθηκαν τα Κατώτερα και Ανώτερα Εκκλησιαστικά Φροντιστήρια για την γρηγορότερη συμπλήρωση των κενών και με τον Νόμο αυτό, προβλέπονταν και η επαναλειτουργία της Ριζαρείου. Η επαναλειτουργία της όμως δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί, εξαιτίας της επίταξης των κτιρίων της. Έτσι, το Υπουργείο και το Συμβούλιο της Σχολής αποφάσισε να ιδρυθεί το Ανώτερο Εκκλησιαστικό Φροντιστήριο. Επειδή ο αριθμός των μαθητών αυξήθηκε, το Συμβούλιο της Σχολής δέχτηκε να νοικιάσει δύο οικίες απέναντι από την ανατολική συνοικία, ώστε να εγκατασταθούν άνετα οι μαθητές. Οι Αθανάσιος Πάλλης, Σπυρίδων Μακρής και έπειτα ο Ιωάννης Τιμαγένης, εργάστηκαν με υπεράνθρωπες προσπάθειες και πρόσφεραν πολλά στην Εκκλησιαστική Εκπαίδευση, στις θέσεις του Διευθυντή και του Υποδιευθυντή της Σχολής. Οι ίδιοι, πέρα από την διδασκαλία των μαθημάτων, έπρεπε να μεριμνούν και για την πρακτική εξάσκηση των Ιεροσπουδαστών (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

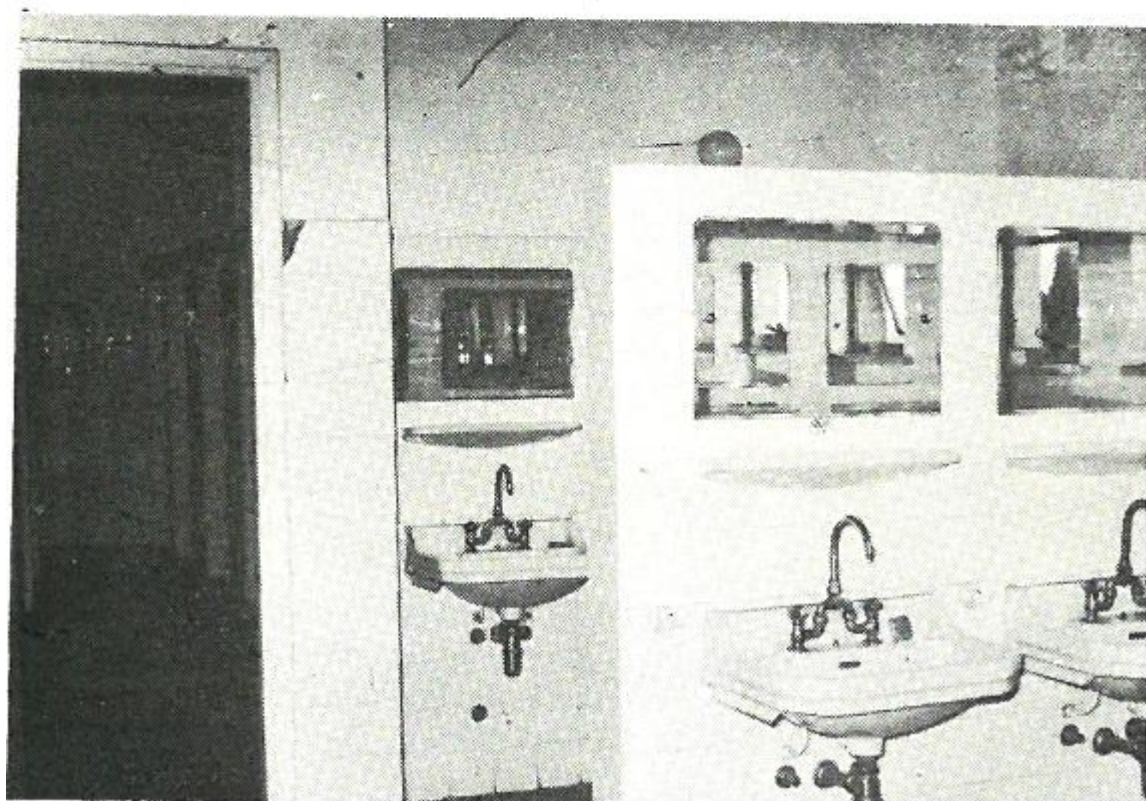
Το Ανώτερο Εκκλησιαστικό Φροντιστήριο Αθηνών, το οποίο λειτούργησε υπό την αιγίδα της Ριζαρείου Σχολής, αν και στεγάστηκε στις ατελείς κτιριακές εγκαταστάσεις, λειτούργησε και απέδωσε κανονικά. Οι εκατοντάδες απόφοιτοί του, κάλυψαν πολλά εφημεριακά κενά και διακρίθηκαν για τον ιερατικό τους ζήλο, την

μόρφωσή και τον πολιτισμό τους.

Το Συμβούλιο της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, δεν σταμάτησε ποτέ να ενεργεί για τα δικαιώματά της. Επειδή όμως διαπράττονταν αδικίες που αφορούσαν την περιουσία της Σχολής, η Διοίκηση του Ιδρύματος αναγκάστηκε να αντιδράσει έντονα. Το 1957 το Συμβούλιο διαμαρτυρήθηκε προς την Πολιτική και Εκκλησιαστική εξουσία του Κράτους και επικαλέστηκαν τα εξής: α) Τα κτίρια του Ιδρύματος στην Αθήνα βρίσκονται ακόμα υπό την επίταξη του Κράτους, αντίθετα με την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, β) καταργήθηκε η φορολογική απαλλαγή του Ιδρύματος με τον Νόμο 2366/1953, πράγμα που δεν συνέβη αντίστοιχα με την περιουσία υπό του Τσαρικού καθεστώτος στη Ρωσία, γ) αφαιρέθηκε από την οδό Ριζάρη το οικόπεδο της Σχολής και αμελείται συστηματικά η εξόφληση της αποζημίωσης στη Σχολή, δ) επεκτείνεται η λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας μόνο προς την πλευρά της Ριζαρείου Σχολής, γεγονός που επιβαρύνει κατά 9 μέτρα την έκταση της Σχολής, ε) δεν αποδόθηκε καμία αποζημίωση στη Σχολή, για το άνοιγμα της Λεωφόρου Βασιλέως Κωνσταντίνου επάνω στο γήπεδο της Σχολής και στ) με το Νόμο <<Πνευματικού Κέντρου>> επιτράπηκε η απαλλοτρίωση του γηπέδου της Σχολής. Εν κατακλείδι, ανατρέπονται οι αποφάσεις του Συμβουλίου, κατά τις οποίες ο πίσω χώρος του Ιερού Ναού του Ιδρύματος θα διαμορφωθεί σε πλατεία και θα δημιουργηθεί καλλιμάρμαρο μέγαρο κλασσικού τύπου, όπου θα εγκατασταθούν σε αυτό η Διοίκηση του Ιδρύματος, η υπάρχουσα βιβλιοθήκη εμπλουτισμένη αυτή τη φορά με νέες εκδόσεις και θα είναι διαθέσιμη και για το κοινό, θα υπάρξει μεγάλη αίθουσα διαλέξεων για να συνεχιστεί στο χώρο αυτό η πνευματική ακτινοβολία της Σχολής, η οποία επί 125 έτη συντέλεσε στην ανάπτυξη της Επιστήμης στην Ελλάδα και στην κατάρτιση των Στελεχών της Εκκλησίας και της Θεολογίας (Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή, 1963).

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ρ.Ε.Σ. εἰς τὸ Χαλάνθριον τακτοποιηθεῖσα με ἐπιμέλειαν ἀπὸ τὸν Καθηγητὴν κ. Ν. Καχρυμάνην. (Αἱ Φωτ. κτιρίων πρωτ. Α. Σάντα)

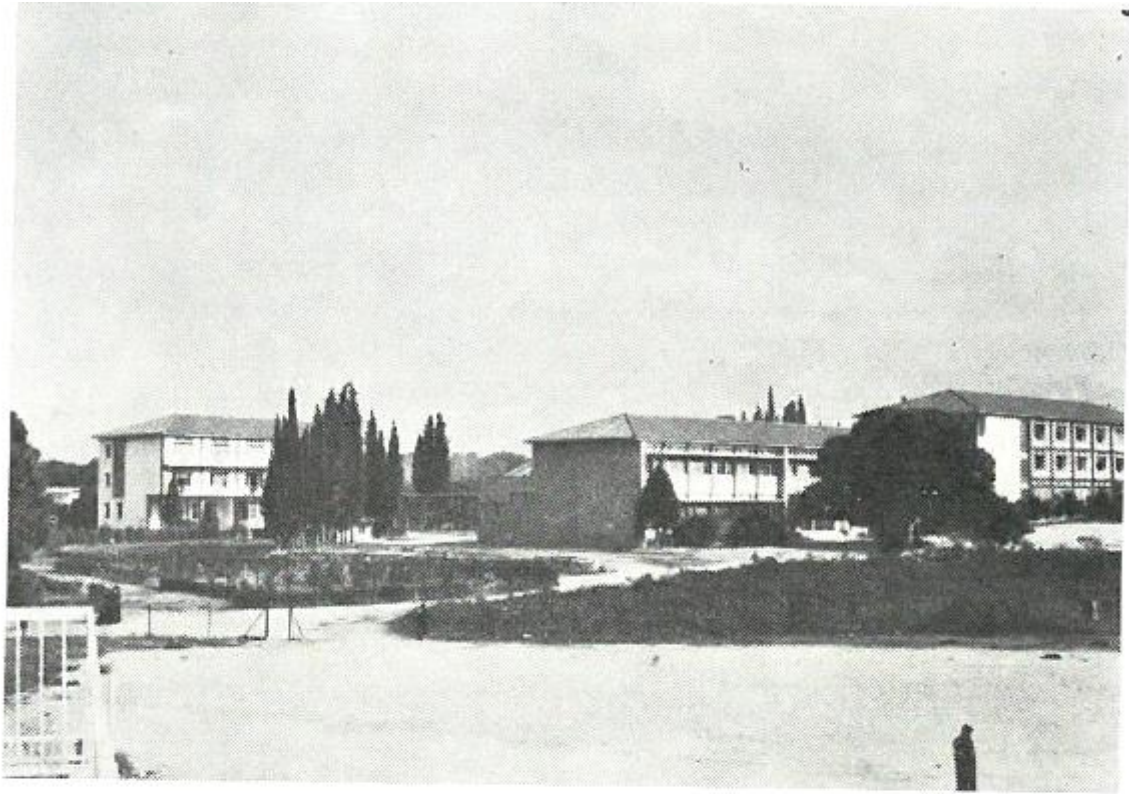
Σύγχρονοι νεκτῆρες με ζεστὸ καὶ κρύο νερὸ εἰς τὰ νέα οἰκῆματα τῆς Ρ.Ε.Σ.

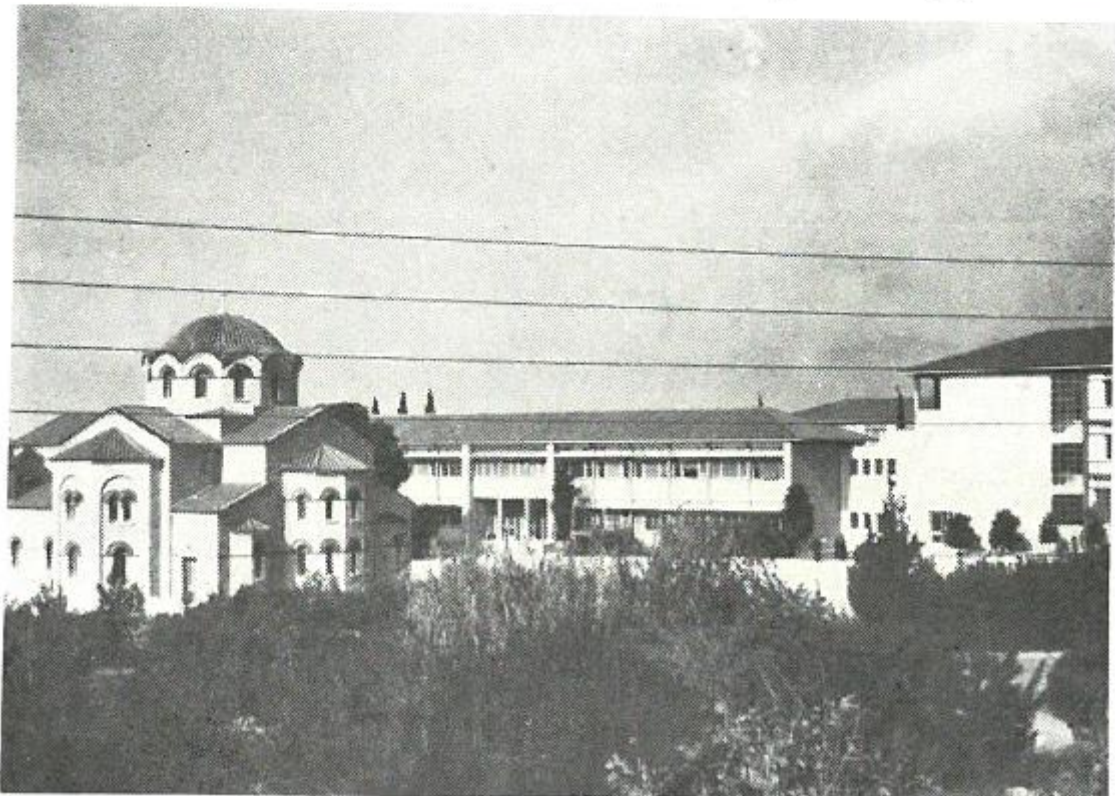
Ἐποψη Ἰ. Νοῦ καὶ νέων κτιρίων τῆς Ριζ. Σχολῆς ἐν Χαλανδρίῳ.

Τὸ θυρωρεῖον τῆς νέας Ριζ. Σχολῆς ἐν Χαλανδρίῳ.

Ἀποψη τῶν νέων Οἰκημάτων τῆς Ριζ. Σχολῆς ἐν Χαλανδρίῳ

Ὁ ἱερός Ναός τῆς Ριζ. Σχολῆς μέ ἕνα μέρος τῶν οἰκημάτων τοῦ συγκροτήματος τῆς Ρ.Σ.

5. Απόφοιτοι της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής

Από την ίδρυση της Σχολής το 1844, έως και το 1921, δεν υπήρχε κάποιο όργανο, ένωση ή ομάδα που να εκπροσωπεί ή να συγκεντρώνει τους αποφοίτους, οι οποίοι ήταν ανοργάνωτοι. Στο διάστημα αυτό υπήρχε μονάχα στην τοποθεσία της Σχολής ένα κέντρο συνάντησης, όπου και πραγματοποιήθηκε η πρώτη σημαντική και μαζική συνάντηση. Αν και στην υπόλοιπη Ευρώπη κάτι αντίστοιχο συνέβαινε 30 χρόνια πριν, η Ελλάδα παρόλα αυτά ταλαιπωρήθηκε από τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, διάφορα κινήματα, όπως και από την Μικρασιατική Καταστροφή.

Το 1948 τυπώνεται από την Ένωση των Αποφοίτων η Πρώτη Επετηρίδα, όπου αναφέρει ο Βασίλειος Βέλλας πως αυτή η Ένωση αποτελεί μία τεράστια επιθυμία όλων των αποφοίτων της Σχολής. Ο ίδιος, 27 χρόνια αργότερα, περιλαμβάνει στο κείμενό του, τους σκοπούς της Ένωσης, οι οποίοι ήταν η διατήρηση του Χριστιανικού ανθρωπισμού και η διάδοσή του στην ελληνική κοινωνία, όπως επίσης και η σύσφιξη των σχέσεων και των δεσμών, των νεώτερων και παλαιότερων μελών της Σχολής (Μακρής, 2014). Για τη συγκρότηση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης, πραγματοποιήθηκε η πρώτη καταγεγραμμένη επίσημη συνεδρία στις 7 Νοεμβρίου του 1924 στο καφενείο του Ανδρέα Ανδρίτσου. Στη νέα συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου όπου και προέδρευσε ο Β. Βέλλας, κατατέθηκε ο σχετικός οικονομικός φάκελος, ενώ για την κατάρτιση του Διοικητικού Συμβουλίου, αναδείχθηκε πρόεδρος ο Γ. Τζαβάρας, Ταμίας ο Β. Βέλλας και γραμματέας ο Εμμ. Μυτιληναίος και ορίστηκε η ταχυδρομική διεύθυνση του Σωματείου στην Ερμού 166 (Μακρής, 2014).

Αν και κατά τα πρώτα χρόνια τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και της Ένωσης διακατέχονταν από οραματισμούς και από ανθρωπιστικό ενδιαφέρον, στη συνέχεια η ένωση αντιμετώπισε οικονομικά κυρίως προβλήματα με παράλληλη αδιαφορία από την πλευρά των μελών της. Παρόλα αυτά, διαδραματίστηκαν ενδιαφέρουσες δράσεις, όπως η στενογραφία από τον Τζαβάρα και παράδοση δωρεάν μαθημάτων Γαλλικών από τον Μυτιληναίο, Γερμανικών από τον Βέλλα και Ιταλικών

από τον Καραβία. Τα μέλη επιπλέον προσπαθούσαν να βοηθήσουν τους οικονομικά ασθενέστερους, αλλά και να βρουν δουλειά σε όσους το επιθυμούν. Ο Μυτιληναίος πρότεινε τη σύσταση οικοτροφείου για τους Ριζαρείτες φοιτητές, ενώ ο Βέλλας πρότεινε την ίδρυση Εκπαιδευτηρίου. Στην ειδική Συνεδρία για τον οικονομικό προϋπολογισμό, που πραγματοποιήθηκε στις 9 Δεκεμβρίου του 1924 στην αίθουσα του πολιτικού Γραφείου του Πρωθυπουργού, ο προϋπολογισμός προέβλεπε έσοδα 24.571 δραχμών, τα οποία προέρχονταν από δωρεές, μηνιαίες συνδρομές, εορταστικά λαχεία. Τα χρήματα αυτά θα διατίθεντο για το ενοίκιο του οικήματος και για τα έξοδα της διοίκησης. Η πέμπτη και η έκτη συνεδρία ασχολούνται με οικονομικά και πρακτικά θέματα και προκύπτει πως εάν υπήρχαν τα απαραίτητα χρήματα, θα είχαν προβεί στην ίδρυση Οικοτροφείου και σχολείου. Παρόλα αυτά, θέματα των συνεδριάσεων αποτελούσαν η τέλεση μνημόσυνου των νεκρών Ριζαρειτών, το οποίο θα τελεστεί στον ιερό ναό της Σχολής, αλλά και η σύνταξη Οργανισμού λειτουργίας των θεμάτων που σχεδίαζαν.

Έπειτα από δύομιση έτη δεν καταγράφηκε κάποια ένδειξη ή καταγραφή στο βιβλίο των Πρακτικών, ενώ από τη δεύτερη περίοδο υπήρξαν μονάχα δύο πρακτικά (29/05/1926 – 26/11/1928). Στην πρώτη Συνεδρία (26/11/1928) εκλέχτηκε το Προεδρείο με Πρόεδρο τον Ε. Μυτιληναίο. Στη δεύτερη Συνεδρία (03/12/1928), αποφασίστηκε η προσέγγιση του Αρχιεπισκόπου, καθώς και η τέλεση μνημόσυνου για τους αποθανόντες Ριζαρείτες (16/12/1928). Με την παραχώρηση του περιοδικού <<Ανάπλασις>> από τον Αρχιεπίσκοπο, αποφασίστηκε να δημιουργηθεί ο παιδαγωγικός – θεολογικός όμιλος, ανεξάρτητος από τη Σχολή, αλλά μέσα σε αυτήν. Για άγνωστους λόγους από τις 03/12/1928 έπαυσε η λειτουργία της Ένωσης, με τον Β. Βέλλα να αναφέρεται σε αντίξοες συνθήκες και περιστάσεις, οι οποίες απομάκρυναν για μεγάλο χρονικό διάστημα από την Αθήνα τους ανθρώπους που εξέφρασαν την πρωτοβουλία για την ίδρυση του συνδέσμου τους, ο οποίος δεν διαλύθηκε, αλλά σταμάτησε να δίνει σημεία ζωής έως και το 1935. Έπειτα, νέα διοίκηση της Ένωσης με πρόεδρο τον Αλεξανδρόπουλο Κωνσταντίνο και γίνεται λόγος για αναγνώριση του Σωματείου και σύνταξη καταστατικού. Και σε αυτή την περίπτωση στάθηκαν εμπόδιο οι αντίξοες συνθήκες, απομακρύνοντας τα μέλη από την Αθήνα, όπου και σε αυτή την περίπτωση δεν ευδοκίμησε η προσπάθεια αυτή, ενώ στη συνέχεια ακολούθησαν τα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Για μία δεκαετία φαίνεται τυπικά διαλυμένη

η Ένωση (1928 – 1938), ενώ η ΕΑΡΣ ορίζει την 21/05/1939 ως γενέθλια ημέρα της (Μακρής, 2014). Ο Βασ. Βέλλας, ο οποίος ήταν γενικός γραμματέας και στην παλιά, αλλά και στην νέα Ένωση, αναφέρει στην πρώτη Επετηρίδα, πως πάντα διατηρούνταν ο πόθος των αποφοίτων και στις 5 Ιουνίου του 1938 δημιουργήθηκε πιο συνειδητά η ανάγκη για ίδρυση συνδέσμου, με τον διευθυντή της Σχολής Παπαμιχαήλ Γρηγόριο να καλεί τους αποφοίτους για να λειτουργήσει ξανά. Ο συνεκκλησιασμός στις 05/06/1938 και η πρόσκληση που μόλις προαναφέρθηκε, ήταν η αφορμή ώστε να γίνει ξανά η Ένωση. Την επόμενη χρονιά στη Γενική Συνέλευση στις 21/05/1939 συντάσσεται και υπογράφεται το Ιδρυτικό Πρακτικό, εγκρίθηκε και ψηφίστηκε με 18 άρθρα το καταστατικό της Ένωσης (Μακρής, 2014). Από την ίδρυση της Ένωσης, έως και την εκτύπωση της πρώτης Επετηρίδας, δηλαδή έως και το 1949, μεσολάβησαν 10 έτη με φοβερά γεγονότα. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 20 συνεδρίες, οι οποίες συσχετιζόνταν με την έκδοση της Επετηρίδας, την επαναλειτουργία της Σχολής, την πύκνωση των μελών της Ένωσης, όπως και την επαναλειτουργία της Σχολής. Στη Γενική Συνέλευση στη Ριζάρειο, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 14/04/1940, η Ένωση απαριθμούσε 70 τακτικά και 14 αντεπιστέλλοντα μέλη. Η δεύτερη Γενική Συνέλευση που ακολούθησε (13/04/1941), όπως και όλες οι υπόλοιπες, πραγματοποιήθηκαν στο Θεολογικό Σπουδαστήριο του Πανεπιστημίου, ενώ η τρίτη Γενική Συνέλευση πραγματοποιήθηκε στις 18/04/1943. Ο Γενικός Γραμματέας Βασ. Βέλλας παραθέτει τις δυσκολίες της Σχολής, αναφέροντας πιο συγκεκριμένα: <<Η Ριζάρειος Σχολή, η οποία αποτελεί τον χώρο συνάντησης των μελών για ανταλλαγή σκέψεων και επικοινωνία, έκλεισε τις πύλες της. Δημιουργήθηκαν σκληρές βιοτικές συνθήκες, οι οποίες κατέστησαν σε αγωνιώδη σημείο την καθημερινή μέριμνα για τη ζωή και τη λειτουργία της Σχολής>> (Μακρής, 2014). Παράλληλα, ενώ ακούγονται σκέψεις για να γίνει οτιδήποτε είναι εφικτό για να επαναλειτουργήσει η Σχολή, αποφασίζεται να σταλεί υπόμνημα προς τον Υπουργό Παιδείας και ταυτοχρόνως Σύμβουλο της Σχολής, Ν. Λούβαρι, το οποίο τελικά απεστάλη στις 21/08/1943. Στο υπόμνημα αυτό ζητείται (Μακρής, 2014):

α) όπως συμβαίνει και με τα υπόλοιπα μεγάλα κολέγια, έτσι να θεσπιστεί το αναπαλλοτρίωτο για τον χώρο της Ριζαρείου

β) να λειτουργήσει Παιδαγωγική Ακαδημία στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή

- γ) να λειτουργήσει αυτοτελές τμήμα επιμόρφωσης ιερέων στη Σχολή
- δ) με στόχο τις πανεπιστημιακές σπουδές, να επανέλθει στη Σχολή ο τύπος πεντατάξιας λειτουργίας
- ε) να καθορίζονται με Νόμο οι σχέσεις του Π.Σ. προς τον Σύλλογο καθηγητών και τον Διευθυντή
- στ) να ανατίθεται πάντα σε θεολόγους και άντρες με ηθικό και επιστημονικό κύρος η διεύθυνση της Σχολής, ενώ η επιλογή των καθηγητών της Σχολής πραγματοποιείται από τον Σύλλογο των καθηγητών
- ζ) να λειτουργήσει Ιερατικό Φροντιστήριο, με το πρόσχημα πως στη Ριζάρειο υπάρχουν οι ευνοϊκότεροι όροι

Η τέταρτη Γενική Συνεδρία πραγματοποιήθηκε στις 22/04/1945 με πολύ λιγοστά, λόγω των περιστάσεων, πεπραγμένα, η πέμπτη Γενική Συνεδρία πραγματοποιήθηκε στις 28/04/1946 και τα εγγεγραμμένα μέλη αυξάνονται στα 121, όπως επίσης και μέλημά τους αποτελεί το άνοιγμα της Σχολής και ο εορτασμός των 100 χρόνων. Η έκτη Γενική Συνεδρία λαμβάνει χώρα στις 27/04/1947, όπου πραγματοποιείται και η εκλογή νέου Διοικητικού Συμβουλίου, ενώ η έβδομη Γενική Συνεδρία έγινε στις 25/04/1948. Την ίδια περίοδο πραγματοποιηθήκαν με συνεκκλησιασμό στο ναό της Σχολής συναντήσεις Ριζαρειτών, όπου μέσω της επικοινωνίας τους πραγματοποιήθηκε η σύσφιξη των δεσμών και των μελών, ενώ παράλα αυτά η Σχολή παραμένει κλειστή. Μία νέα περίοδος για τη Σχολή αναγεννάτε με την επαναλειτουργία της στα νέα Διδακτήρια το 1960, όπως και για την ίδια την Ένωση, με κέντρο συνάντησής της, να είναι η Σχολή στο Χαλάνδρι. Κατά τη διάρκεια των γιορτών και συνεδριάσεων οι παλιοί Ριζαρείτες επισκέπτονται τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή και μιλούν με υπερηφάνεια για την ίδια, αλλά και για την Ένωση (Μακρής, eares.gr).

5.1 Κατάσταση επιφανών αποφοίτων του Ιδρύματος

Μέσα από την επιστολή του Γεράσιμου Κονιδάρη προς τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, στις 15 Απριλίου του 1968, μπορούμε να διακρίνουμε το κύρος των αποφοίτων της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, μέσα από τα δεδομένα που παρουσιάζονται (Κονιδάρης, 1969).

Πιο συγκεκριμένα, από τους 43 τακτικούς καθηγητές της Θεολογικής Σχολής, από το 1837 μέχρι και την ημερομηνία που απεστάλη η επιστολή, οι 18 ήταν Ριζαρείτες, ενώ πρέπει και να λάβουμε υπόψη πως η Ριζαρείος Σχολή ιδρύθηκε το 1844, 7 χρόνια αργότερα. Σε αυτούς, οφείλουμε να προσθέσουμε τους δύο καθηγητές της Φιλοσοφίας, τον Θ. Βορέα και τον Ι. Θεοδωρακόπουλο, τον καθηγητή της Λατινικής Φιλολογίας τον Δημ. Σεμιτέλο, τους καθηγητές Νομικής τον Ιωαν. Ευταξία και τον Δ. Πετρακάκο, όπως και άλλους πάνω από 50 Αρχιεπίσκοπους, Μητροπολίτες και Επίσκοπους (Κονιδάρης, 1969).

Επί 95 έτη, πιο συγκεκριμένα από το 1874 έως και το 1969, οι Ριζαρείτες καθηγητές πανεπιστημίου είναι οι εξής:

Βέλλας Βασίλειος (1915 – 1920) Θεολογική Αθηνών
Βίμπος Θεόκλητος (1848 – 1852) Θεολογική Αθηνών
Βορέας Θεόφιλος (1886 – 1890) Φιλοσοφική Αθηνών
Δέρβος Γεώργιος (1868 – 1873) Θεολογική Αθηνών
Δυοβουνιώτης Κων/νος (1887 – 1892) Θεολογική Αθηνών
Έξαρχος Βασίλειος (1917 – 1922) Θεολογική Θεσσαλονίκης
Θεοδωρακόπουλος Ίωάννης (1915 – 1920) Φιλοσοφική Αθηνών
Καλογερας Νικηφόρος (1857 – 1860) Θεολογική Αθηνών
Κυριάκός Διομ. Άναστ. (1858-1861) Θεολογικής Αθηνών
Κοντογιάννης Παντ. (1882-1886) Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης
Καλογήρου Ίωάννης (1931-1934) Θεολογική Θεσσαλονίκης
Κονιδάρης Γεράσιμος (1919-1924) Θεολογική Αθηνών
Κοτσώνης Ίερόνυμος (1919-1924) Θεολογική Θεσσαλονίκης
Λούβαρης Νικόλαος (1900-1903) Θεολογική Αθηνών
Μεσολωρας Ίωάννης (1866-1871) Θεολογική Αθηνών
Μοσχάκης Ίγνάτιος (1864-1867) Θεολογική Αθηνών
Μπρατσιώτης Παναγιώτης (1902-1907) Θεολογική Αθηνών
Παυλίδης Παναγιώτης (1856-1860) Θεολογική Αθηνών

Παπαγιαννόπουλος Νικ. (1871-1876) Θεολογική Αθηνών
Παπαδοπούλας Φίλιππος (1867-1872) Θεολογική Αθηνών
Ρομπότης Παναγιώτης (1844-1848) Θεολογική Αθηνών
Ρώσης Ζηκος (1853-1857) Θεολογική Αθηνών
Σεμιτέλος Δημήτριος (1845-1850) Φιλοσοφικής Αθηνών
Σωτηρίου Γεώργιος (1895-1899) Θεολογικής Αθηνών
Φωκάς Ἐντώνιος (1904-1909) Ἱατρικῆς (Ὀδοντ.) Αθηνών
Χρήστου Παναγιώτης (1930-1935) Θεολογικῆς Θεσσαλονίκης
Ζολώτας Ξενοφών (1916-1918) Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνών
Πολάκης Παρθενίας (1909-1914) Θεολογικῆς Θεσσαλονίκης
Φιλιππίδης Λεωνίδα (1910-1915) Θεολογικῆς Αθηνών
Ευταξίας Ἰωάννης (1856-1861) Νομικῆς Αθηνών
Πετρακάκος Δημήτριος (1887-1891) Νομικῆς Αθηνών
Σπηλιόπουλος Κυρ. (1917-1918) Νομικῆ Θεσσαλονίκης
Γιερός Χαράλαμπος (1903-1908) Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης

Υφηγητές Πανεπιστημίων:

Λαμπάκης Γεώργιος (1872-1876) Θεολογική Αθηνών
Λώλης Σοφοκλής (1926-1931) Θεολογική Θεσσαλονίκης
Σούγκρας Σπυρίδων (1880-) Θεολογική Αθηνών
Τσακμάκης Στέφανος (1890-1895) Θεολογική Αθηνών
Κωνσταντινίδης Πανάρ. (1880-) Θεολογική Αθηνών
Μοσχάτος Αντώνιος (1844-1848) Θεολογική Αθηνών

Από τους 95 Πρυτάνεις Πανεπιστημίων, η Ριζάρειος έδωσε τους εξής 15:

Ρομπότης Παναγιώτης (1874-1875) Θεολογική Αθηνών
Παυλίδης Παναγιώτης (1893-1894) Θεολογική Αθηνών
Κυριάκός Ἐναστάσιος (1895-1896) Θεολογική Αθηνών
Ευταξίας Ἰωάννης (1903-1904) Νομική Αθηνών
Δέρβος Γεώργιος (1913-1914) Θεολογική Αθηνών
Μεσολωράς Ιωάννης (1915-1916) Θεολογική Αθηνών
Βορέας Θεόφιλος (1929-1930) Φιλοσοφική Αθηνών
Δυοβουνιώτης Κων/νος (1931-1932) Θεολογική Αθηνών

Σωτηρίου Γεώργιος (1950-1951) Θεολογική Αθηνών
Μπρατσιώτης Παναγιώτης (1955-1956) Θεολογική Αθηνών
Βέλλας Βασίλειος (1960-1961) Θεολογική Αθηνών
Φιλιππίδης Λεωνίδα (1965-1966) Θεολογική Αθηνών
Θεοδωρακόπουλος Ιωάννης (1968-1969) Φιλοσοφική Αθηνών
Κοντογιάννης Παντ. (1928-1929) Φιλοσοφική Θεσσαλονίκης
Χρήστου Παναγιώτης (1966-1967) Θεολογική Θεσσαλονίκης

Από τους 40 Προέδρους της Ακαδημίας Αθηνών οι Ριζαρείτες ήταν οι εξής 4:

Βορέας Θεόφιλος (Πρόεδρος 1936) Φιλοσοφική
Σωτηρίου Γεώργιος (Πρόεδρος 1941) Θεολογική
Μπρατσιώτης Παν. (Πρόεδρος 1960) Θεολογική
Θεοδωρακόπουλος Ι. (Πρόεδρος 1963) Φιλοσοφική

6. Η Ριζάρειος Χειροτεχνική Σχολή (τέλη 20ου – αρχές 21ου αιώνα)

Η Ριζάρειος Χειροτεχνική Σχολή, λειτουργεί σε απόσταση 38 χιλιομέτρων βορειοδυτικά των Ιωαννίνων, στο Μονοδένδρι. Κατά τον 17ο και 18ο αιώνα, η κοινότητα γνώρισε μεγάλη εμπορική οικονομική ανάπτυξη, ενώ κάποιοι άλλοι κάτοικοι απασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Εκκλησίες, σχολεία, καθώς και αρχοντικές οικίες, αναγέρθηκαν στο χωριό εκείνη την εποχή. Η Ριζάρειος Χειροτεχνική Σχολή συντέλεσε στην τουριστική ανάπτυξη του τόπου, καθώς δέχονταν επισκέπτες από την υπόλοιπη Ελλάδα, αλλά και το εξωτερικό (Οικονομίδης, 1966). Στο πατρικό σπίτι των αδερφών Ριζάρη ιδρύθηκε το 1835 η <<Κοινή Σχολή των ελληνικών μαθημάτων>>, η οποία λειτούργησε ως και το 1913, ως ελληνικό σχολείο, ενώ έπειτα εκεί στεγάστηκε το Δημοτικό Σχολείο του χωριού.

Με την απόφαση υπ' αριθμόν 944/1980, το 70% των ετησίων εσόδων του Ριζαρείου ιδρύματος διατίθεται για την Σχολή στην Αθήνα, ενώ το υπόλοιπο 30% των κερδών, διατίθεται για την ανάπτυξη του πολιτιστικού, κοινωνικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα των δραστηριοτήτων στο Ζαγόρι και κυρίως στο Μονοδένδρι. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό αυτό των κερδών θα διατίθεται για την ίδρυση και συντήρηση οικοτροφείου στο Μονοδένδρι, για την ανάπτυξη Κέντρου Χειροτεχνίας και κέντρου παραγωγής και μαθητείας σε είδη παραδοσιακής λαϊκής τέχνης. Επιπλέον, για την εύρυθμη λειτουργία και ανάπτυξη της Λαμπριαδείου Βιοτεχνικής Σχολής Άνω Πεδινών Ζαγορίου, για την επιδότηση καθηγητών και μαθητών που φοιτούν στο Γυμνάσιο και Λύκειο του Τσεπέλοβου Ζαγορίου και τέλος, για την αξιοποίηση και τη συντήρηση των πολιτιστικών μνημείων της περιοχής Ζαγορίου (Φυτράκης, 1984). Το 1962 ιδρύεται Οικοτροφείο για τους μαθητές, οι οποίοι σιτίζονται και δωρεάν, στο Μονοδένδρι, ενώ οι ίδιοι διαμένουν σε ένα παλιό αρχοντικό το οποίο αγόρασε η Σχολή από έναν ιδιώτη. Το δημοτικό σχολείο που συστεγάστηκε έπειτα, έπαψε τη λειτουργία του το 2011 (Φυτράκης, 1984).

Λίγα χρόνια αργότερα, με απόφαση του Πολυμελούς Συμβουλίου και την έγκριση από το ίδρυμα Αρχών, Υπουργείου Οικονομικών και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ιδρύθηκε το 1979 η Ριζάρειος Χειροτεχνική Σχολή στο Μονοδένδρι,

ενώ από το διδακτικό έτος 1979 – 1980 ξεκίνησε η λειτουργία της με δαπάνες της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής και περιλαμβάνει το Οικοτροφείο, το Εκθετήριο, τη Σχολή Μαθητείας και το Εργαστήριο παραγωγής. Στη Σχολή γινόταν δεκτές μαθήτριες ηλικίας από 12 έως και 20 ετών, ενώ η φοίτηση ήταν διετής. Οι μαθήτριες είχαν καταγωγή από την περιοχή του Ζαγορίου, των Ιωαννίνων, από την υπόλοιπη Ελλάδα, καθώς και από τη Βόρεια Ήπειρο και τη μειονότητα της Αλβανίας. Πέρα από τη βασική κατάρτιση, τη στέγαση και τη σίτιση τους, καταβάλλονταν στις μαθήτριες για το πρώτο έτος φοίτησης επίδομα 88 ευρώ, ενώ για το δεύτερο έτος επίδομα των 147 ευρώ (Φυτράκης). Μετά το πέρας των υποχρεώσεων, δίνεται στις μαθήτριες για την απόδειξη της φοίτησης τους στη Σχολή, ένα πιστοποιητικό – πτυχίο. Η Σχολή βοήθησε τους κατοίκους της περιοχής, εξασφαλίζοντας τους εργασία, κυρίως στις γυναίκες, και όπως μας πληροφορεί και πιο συγκεκριμένα η Παρασκευή Φωτοπούλου, «*Η Σχολή μεριμνά για την επαγγελματική κατάρτιση-αποκατάσταση των κοριτσιών της ευρύτερης περιοχής σε μια εποχή που η ανεύρεση εργασίας είναι ιδιαίτερα δύσκολη, όσο και για τη διατήρηση και συνέχιση των παραδοσιακών τεχνών που τείνουν να εκλείψουν*» (Φυτράκης).

Η διάρθρωση της Ριζαρείου γίνεται με ιεραρχικό τρόπο και στα μέλη συγκαταλέγονται η διευθύντρια του Οικοτροφείου και της Χειροτεχνικής Σχολής, ένας λογιστής, παιδονόμοι, οι δασκάλες, οι μαγείρισσες και οι επιμελήτριες (Φυτράκης). Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Σχολής ξεκινάει στις 08:00 και λήγει στις 15:00 και είναι χωρισμένο σε δύο τμήματα, στο εργαστήριο παραγωγής και μαθητείας. Στο εργαστήριο μαθητείας, το οποίο αποτελείται από το εργαστήριο υφαντικής, το εργαστήριο κεντήματος μηχανής, το εργαστήριο κεντήματος χειρός, το εργαστήριο ταπητουργίας και το εργαστήριο ανθοδετικής. Πέρα από τη βασική εκπαίδευση, οι μαθήτριες διδάσκονται και Οικιακή Οικονομία, για θέματα σχετιζόμενα με τη γυναίκα, την υγιεινή, αλλά και τη διαβίωση στη Σχολή. Στη Σχολή παρέχονταν επιπλέον έξτρα μαθήματα ελληνικών τρεις φορές την εβδομάδα για τις μαθήτριες οι οποίες προέρχονταν από την Αλβανία και δεν γνώριζαν σε ικανοποιητικό βαθμό την ελληνική γλώσσα, αλλά και μάθημα αγγλικών τρεις φορές την εβδομάδα. Για τις μαθήτριες οι οποίες δεν επιθυμούσαν να διαμείνουν στο Οικοτροφείο, παρέχονταν λεωφορείο για τις μετακινήσεις τους.

Η ίδρυση και η λειτουργία του Πνευματικού Κέντρου <<Κώστας

Λαζαρίδης>> συγκαταλέγεται στις δραστηριότητες της Ριζαρείου Χειροτεχνικής Σχολής, στο Κουκούλι Ζαγορίου, που μετρά τη λειτουργία του από το 1990. Στο κέντρο στεγάζεται η βοτανολογική συλλογή, δωρεά του Κώστα Λαζαρίδη. Ο μελετητής και ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να βρει στο κέντρο λαογραφικά ανέκδοτα, ιστορικές επιστολές, πλούσια βιβλιοθήκη, παλαίτυπα και παλιές εφημερίδες (Rizarios.gr). Η οικονομική κρίση που βιώνει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, συνέβαλε στην αναστολή κάποιων λειτουργιών.

Συμπεράσματα:

Όπως παρατηρήσαμε, οι εξελίξεις στην ελληνική κοινωνία, είτε αυτές ήταν οι οικονομικές, είτε ήταν οι πολιτικές, με τον πρώτο και δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη την εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, με τις μεταβολές στην παιδεία και στην εκπαίδευση, όπως και με τις μεταρρυθμίσεις, παρατηρήθηκαν και αναφέρθηκαν εκτενώς οι μεταβολές και στις Εκκλησιαστικές Σχολές, καθώς και στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή. Ακόμα και αν υπήρξαν αναφορές για την αντιστοιχία των εισαχθέντων φοιτητών στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή με τους τελικούς αποφοίτους της, δηλώνοντας μία αρνητική αντιστοιχία, φαίνεται παρόλα αυτά μέσα από τη λίστα των επιφανών αποφοίτων που παρουσιάζονται στο τέλος της παρούσας εργασίας, πως ο αριθμός των αποφοίτων της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, πέρα από αξιόλογος, ήταν και ουσιαστικός, καθώς οι απόφοιτοι στην μετέπειτα πορεία τους καταλάμβαναν αξιόλογες θέσεις στα πανεπιστήμια ως καθηγητές, υφηγητές καθηγητές, πρυτάνεις και πρόεδροι. Επιπλέον, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε το γεγονός πως η λειτουργία της Σχολής διεκόπη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, εξαιτίας του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και τις επίταξης των κτιρίων της, με αποτέλεσμα να μην παράγει έργο για εκείνο το διάστημα. Μεγάλες προσωπικότητες, όπως ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, κόσμησαν τη θεολογική Σχολή. Η μη επαρκής κατάρτιση του κλήρου, ήταν ένα προφανές πρόβλημα και φυσικά δεν θα μπορούσε να σηκώσει όλο το βάρος αυτής της ευθύνης η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας μας μπορούμε να διαπιστώσουμε την αδιαφορία της πολιτείας απέναντι στα ζητήματα της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, η οποία μόλις στα μέσα του 19^{ου} αιώνα προβαίνει στη θεσμοθέτηση του πλαισίου λειτουργίας των Ιερατικών Σχολών αναγνωρίζοντας ουσιαστικά τη λειτουργία τους ως αποτυχημένη εξαιτίας της αδυναμίας των αποφοίτων να καταλάβουν κάποια δημόσια θέση ή εκκλησιαστικό αξίωμα. Με το ν. ΤΞΖ'/27 Σεπτεμβρίου 1856 «Περί Ιερατικών Σχολείων» ουσιαστικά αποδίδονταν στην Εκκλησία ένας δευτερεύοντας

ρόλος στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, τη στιγμή που θα έπρεπε να είναι η καθ' ύλην αρμόδια για την εκπαίδευση των στελεχών της. Γενικότερα η εκκλησιαστική εκπαίδευση ως τμήμα της γενικής παιδείας φαίνεται ότι βρισκόταν σε άμεση εξάρτηση και σχέση με την ελληνική πολιτεία και είχε πιο πολλούς δεσμούς με αυτή παρά με την επίσημη εκκλησία. Το Κράτος εμφανίζεται ως το πλέον αρμόδιο να προστατεύσει τα συμφέροντα της Εκκλησίας, αφού εκείνη βρισκόταν επί την εποπτεία του και η εκκλησία έδειχνε ότι ήθελε να είναι ένα κομμάτι της δημόσιας εξουσίας.

Με τον ν. 1432/1918, καθορίζεται η πενταετής φοίτηση στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή. Στην 5^η τάξη σπουδών πέραν της Θεολογικής κατεύθυνσης προστίθεται και η παιδαγωγική Διδακταλική, πρακτική άσκηση της οποίας θα γίνονταν στη Μαράσλειο Σχολή με τη διδασκαλία παιδαγωγικών και τεχνικών μαθημάτων. Εξισώνονται έτσι τα επαγγελματικά δικαιώματα των αποφοίτων της Σχολής με τους δημοδιδασκάλους. Φάνηκε έτσι πως το ζήτημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των μελλοντικών κληρικών να λύνεται τουλάχιστον προσωρινά. Η λειτουργία Ιερατικού Φροντιστηρίου το 1920 ανέβασε τη δημοφιλία της Σχολής και οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των μαθητών. Τα οικονομικά προβλήματα που ανακύπτουν στη Σχολή φαίνεται να αντιμετωπίζονται κυρίως από ίδιες δυνάμεις της Ριζαρείου με την επίσημη εκκλησία και την πολιτεία να περιορίζονται σε δευτερεύοντα ρόλο όσον αφορά την αντιμετώπισή τους

Με τον ν. 4370/1929 «Περί των δημόσιων Ιερατικών Σχολών» ο νόμος στερούσε πλέον το δικαίωμα διορισμού στους αποφοίτους των Ιερατικών Σχολών ως Δημοδιδασκάλους, γεγονός που ισοδυναμούσε με κλείσιμο των σχολών καθώς κανείς φοιτητής δε θα επιθυμούσε να καταστεί ανεπάγγελτος αναμένοντας μία δεκαετία για να χειροτονηθεί. Οι σχέσεις ανάμεσα στην Εκκλησία και την Πολιτεία φαίνεται πως ήταν αρκετά σύνθετες, με αποτέλεσμα να μη λαμβάνονται ξεκάθαρες αποφάσεις είτε να τροποποιούνται αποφάσεις που έθιγαν κατά περίπτωση τα συμφέροντα της Εκκλησίας ή του Κράτους. Είναι γεγονός ότι η Εκκλησία κάθε φορά που αισθανόταν ότι έχανε κάποια κρατικά προνόμια συνήθως επικαλούνταν τη συμβολή της στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια που Ελλάδα βρισκόταν κάτω από τον τουρκικό ζυγό.

Καθίσταται πλέον κατανοητό ότι το ρεύμα του φιλελευθερισμού το οποίο ο Ελ. Βενιζέλος αντιπροσωπεύει προσπαθεί να αποδώσει ένα αστικό χαρακτήρα στις εκκλησιαστικές Σχολές με την επίσημη εκκλησία να είναι για μία ακόμη φορά απύσχα από τα εκκλησιαστικά εκπαιδευτικά δρώμενα. Διαπιστώνουμε πως ο αρχικός στόχος ίδρυσης της Σχολής από τους αδερφούς Ριζάρη, που ήταν η μόρφωση και η στελέχωση του κλήρου με άτομα που διακατέχονταν από ιερατικό ζήλο, αρχίζει σταδιακά να υποχωρεί και να δίνει τη θέση της σε μία τάση εκκοσμίκευσης των σπουδών, προσαρμοσμένη στα νέα κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα που προσπαθεί να εισάγει στην ελληνική κοινωνία η αναδυόμενη τότε αστική τάξη.

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα βλέπουμε τη Ριζάρειο Σχολή να φιλοξενεί στις τάξεις της την ελίτ της ελληνικής κοινωνίας και να βγάζει αποφοίτους που καταλαμβάνουν περίοπτες θέσεις και αξιώματα τόσο στο δημόσιο βίο όσο και στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Γίνεται επομένως αντιληπτή μία προσπάθεια από τις μεταρρυθμιστικές δυνάμεις της εποχής που έχουν ως κύριο αντιπρόσωπό τους το φιλελεύθερο πολιτικό Ελ. Βενιζέλο να περιοριστεί η εκκλησιαστική εκπαίδευση στο ρόλο της και να αντικατασταθεί σταδιακά από εκπαιδευτικούς σχηματισμούς που επιδιώκουν το μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας με κυριότερο εκφραστή αυτού του νέου ιδεολογικού αναπροσανατολισμού τη ελληνική αστική τάξη.

Βιβλιογραφία:

Αργυρός Δ. αρχιμ. (2001). «Είναι δυνατόν το Εκκλησιαστικό βίωμα με τα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα;», Εισήγηση στο Διορθόδοξο Κέντρο της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ιερά Μονή Πεντέλης.
<http://www.ecclesia.gr/greek/holySynod/committees/education/education-0004.htm>

Β.Δ 17-5-1841 «Περί οργανισμού, διοικήσεως και διαχειρίσεως της Ρ.Ε.Σ.»

Βοβολίνης, Σπ. *Βιογραφικό Λεξικό*. Αθήνα

Βοβολίνης, Κ. (1932). *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της Ελευθερίας, Αθήναι 1952*.
Βογιατζίδης, Ιω., << *Ιστορικά μελέται-Το χάσμα εν τη πνευματική παραδόσει του ελληνικού λαού* >>, επιστημονική εφημερίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. τ. 20ς. Θεσσαλονίκη

Γενική Εφημερίς της Ελλάδος. (1825 – 1845). Ναύπλιον, Αίγινα, Πόρος, Αθήνα, εκ του Εθνικού τυπογραφείου

Γιανναράς, Χρ. (2001). *Η νεοελληνική ταυτότητα*. Αθήνα

Γληνός, Δ. (1925). *Ένας άταφος νεκρός*. Αθήνα

Δηλιγιάννη, Θ., Ζηνοπούλου, Γ. (1875) *Ελληνική νομοθεσία από του 1833 μέχρι του 1875*. Αθήνα. Εκ του Τυπογραφείου Ιω. Αγγελοπούλου

Δημαράς, Α. (1974). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: τεκμήρια Ιστορίας. Τόμος Α' 1821 – 1894, Τόμος Β': 1895 – 1967*, Αθήνα.

«ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ», ετ. ΚΓ (1903), τ. 27, τχ. 23, σ. 264

Ευαγγελόπουλος, Σ. (1984). *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Τόμος Α' - Β'*. Αθήνα

Ευταξίας, Α. (1893). *Ο Νέος Οργανισμός της Εκκλησιαστικής Ριζαρείου Σχολής και η περί αυτού έκθεσις προς την Α.Μ. τον Βασιλέα, Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, << εκ του εθνικού τυπογραφείου >>*. Αθήνα

Hadjimanolis, E. (1977). *Schule und Entwicklung – ein Beitrag zur Schulanalyse und – entwicklungsstrategie dargestellt am Beispiel Griechenlands. Koln und Berlin*

Κακούρος, Ε. (1932). *Η προοπτική του λαϊκού σχολείου. Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδευσεως*. Αθήνα

Κλάδος, Ι., Π. (1860). *Εκκλησιαστικά και Εκπαιδευτικά ήτοι νόμοι, διατάγματα, εγκύκλιοι κ.τ.λ., αποβλέποντα εις την Εκκλησίαν και την δημοσίαν εκπαίδευσιν εν Ελλάδι*. Αθήνα

Κονιδάρης, Γ. (1969). *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής Αθηνών*. Αθήνα

Κορδάτος, Γ. (1973). *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*. Αθήνα

Κουτσόγιαννης, Κ., Δ. (1962). *Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή και το έργο της, Κατατοπιστικά πληροφορία επί της λειτουργίας της*. Αθήνα

Λέφας, Χ. (1942). *Ιστορία της εκπαιδευσεως*. Αθήνα

Μυλωνάς, Θ. (1982). *Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς*. Αθήνα

Οικονομίδης, Δ, Β. (1966). «Λαογραφική έρευνα εις Μονοδένδριον και Βίτσαν Ζαγορίου Ηπείρου», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας*, 18-19 σ. 271-290

Παπαδόπουλος, Χ. (1919). *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*. Αθήνα. Τυπογραφείο Π.Α. Πετράκου

Πολυχρονόπουλος, Π. (1980). *Παιδεία και Πολιτική στην Ελλάδα. 2 Τόμοι*

Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή (1969). *Πανηγυρικός Τόμος Επί Τη 125 Ετηρίδι 1844 – 1969*. Φιλική Εταιρεία

Σηφάκη, Μ. (1980). Η Εκπαίδευση στην Ελλάδα από τη μεταρρύθμιση του Βενιζέλου έως το 1974, στο <<Προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης>>, *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Ο.Ι.Ε.Λ.Ε, Αθήνα*

Σολομωνίδης., Χ. & Σάντας, Αλ. (1969) *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125επετηρίδι 1844-1969*. Αθήνα

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1912). *Η παιδεία μας και η γλώσσα της – Εικόνες από τα σχολεία μας . Δ.Ε.Ο. Τόμος Β΄*. Αθήνα

ΦΕΚ 1 – 11.01.1857

ΦΕΚ 12- 20/05/1857

ΦΕΚ 270/τ. Α΄

Φραγκουδάκη, Α. (1977). *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι – Άγνοια αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στον μεσοπόλεμο*. Αθήνα

Φυτράκης, Ι., Α. (1984). *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία*. Τόμος Γ. Αθήνα

Εφημερίδα << Αιών >> (1850), Αθήνα

Εφημερίδα << Εκκλησιαστικός Κήρυξ >>. (1860). Αθήνα

Θρησκευτική και Ηθική εγκυκλοπαίδεια

Ηλεκτρονικές πηγές:

www.Lyk-rizar.att.sch.gr

www.Rizarios.gr

<https://www.eares.gr/index.php/e-a-r-e-s/istoria-e-a-r-e-s>